

מאהבת מולדת אפלטונית לזוגיות מסוכסכת

מחברי המאמר

עוז אלמוג
(מבוסס על ספרו "פרידה משרוליק - שינוי ערכים
באליטה הישראלית")

נוצר ב-6/24/2009 | עודכן לאחרונה ב-11/11/2009

רקע

הוגים וחוקרים כבר עמדו על כך שהמשפחה היא במובנים רבים מיקרו-קוסמוס של החברה, והערכים שהתרבות מושתתת עליהם נוצרים ומשועתקים בעיקר בתא המשפחתי. דפוסי האינטראקציה בין בני זוג ובין הורים לילדים נחשבים אפוא למשתנים חשובים מאוד בתהליך השינוי החברתי בכל החברות האנושיות. בחברה הישראלית, שבה הקמת משפחה והולדת ילדים הן ערכים מרכזיים, חשיבותם של משתנים אלו היתה ועודנה רבה במיוחד. בשלושה תחומים מרכזיים השתנתה המשפחה הישראלית במהלך הדורות: בתפיסת הקשר הזוגי, בתפישת הסקס ובתפיסת חינוך הילדים. השינויים הללו, שהתרחשו בעיקר בקרב השכבה המשכילה והמבוססת, מקרינים על שכבות אחרות בחברה הישראלית ויש להם השפעה מרחיקת לכת גם מעבר לתא המשפחתי.

האבולוציה של האהבה הרומנטית

מקורו של רגש האהבה הרומנטית בתכונות ביולוגיות של האדם, אולם הסוציולוגיה מלמדת אותנו שתחושות ורגשות מותנים בזמן ומקום ואף 'מהונדסים' על ידי החברה. הדרך שבני אדם מביעים רגשות היא בוודאי 'מתואמת' מבחינה חברתית ונתונה לשינויים הקשורים לתפיסות והשקפות עולם. לא ניתן אפוא להבין את השינויים שחלו בחברה הישראלית ביחס לאהבה רומנטית מבלי להבין את הטרנספורמציה העמוקה שעברה תרבות האהבה במערב בעיקר במאה העשרים.

ביטויים סמליים של זוגיות ואהבה רומנטית כבר הופיעו במיתולוגיות העתיקות של רוב העמים והתרבויות. אולם התפיסה של מהות האהבה, כפי שהיא מוכרת בתרבות המודרנית ובכלל זה בתרבות הישראלית, שונה מאוד מזו שהיתה מקובלת בעולם העתיק ובימי הביניים. היוונים, למשל, סבחו שרגש האהבה הוא סוג של מחלה שיש להירפא ממנה, מצוקה שנשלחה בידי שמים ונמשכת זמן רב מדי. האהבה הפגאנית ברומא היתה נטולת רגישות לזולת, שטופת תאוה ובוגדנית. שלא כמו היוונים, הרומאים העדיפו בדרך כלל סקס 'נקי', נטול פילוסופיה ומיתולוגיה של זוגיות אלטרואיסטית.

המנהגים שנעצרו סביב האהבה המתקדמת בין בני אדם בוגרים עברו שינוי אבולוציוני במהלך הדורות. תנאי מקדים להתפתחות האהבה הממוקדת בן/בת זוג, היה ביטול הפוליגמיה. במאה החמישית לספירה לערך עבר מוסד הנישואים באיחופה לחסותה של הכנסייה הנצרות. הכנסייה קידשה את הנישואים המונוגמיים אך דיכאה באכזריות את הרומנטיקה ואת הסקס, שהם הערובה לאושר משפחתי. תחת חסותה של הנצרות, שבמאה התשיעית כבר שלטה בתרבות איחופה כולה, דוכאה האישה ונתפסה כקניין של בעלה וכישות חסרת זכויות.

מודל 'אהבת החיזור' (courtly love) ואידיאל האהבה הרומנטית החלו להופיע לראשונה באירופה במאה האחת עשרה. מנהגי החיזור החלו להתפשט בקרב אצילי אירופה כולה, והם הפיצו את הרעיון המהפכני שיחסי האהבה צריכים להיות מושתתים על רגשות הדדיים של כבוד והערכה בין הגבר והאשה. בשלב זה נתפסה האהבה כמשהו המתפתח בעיקר מחוץ לנישואים. המשוררים הטורבדורים, שהופיעו במערב אירופה, החלו להפיץ את שירי האהבה שלהם שהעבירו את המסר שתשוקה אשר אינה באה על סיפוקה משפרת את האופי, ואהבה בין גבר לאישה היא חופשית במהותה ואינה צומחת בין בני זוג הכבולים בברית הנישואים. כך נולד גם המיתוס של 'אהבת אמת' (true love), מערכת היחסים החשאית, המריירה-מתוקה, בין האביר לאהובתו, שהוסיף צבע לאתוס האבירות.

עד למאה השבע עשרה היו הנישואים, שהחלו בגיל צעיר מאוד (13-16), בנייים על בסיס חומרי-כספי ונערכו כחוויה כלכלית לכל דבר בין משפחת הכלה למשפחת החתן: שידוך וחתומה על הסכם לחלוקת רכוש וירושה. בחוויה זו היתה האהבה בדרך כלל 'מחוץ לעסק'. את טיבם של נישואי החוויה הכתיבו בעיקר תוחלת החיים הקצרה, המבנה המעמדי-פיאודלי וצורת החיים השבטית. רק במאה השבע עשרה התפתחה התפיסה החדשה שאדם יכול לבחור בעצמו את בן/בת הזוג ושזוג צעיר צריך לחיות יחד לבדו תחת קורת גג נפרדת, והתפתחות זו יצרה מודלים של אינטימיות ופרטיות, שהם הבסיס לאהבה רומנטית.

העלייה בתוחלת וברמת החיים, התרחבות מספרם של יודעי קורא וכתוב (מכתבי אהבה הם כידוע שמן בגלגלי הזוגיות הרגשית) וצמיחת ערי המסחר תרמו להפצתה של תפיסת האהבה הרומנטית. בד בבד החל מעמדה של האישה בחברה להשתנות, מבחינה תפיסתית אך עדיין לא חוקית, משפכה נרצעת של בעלה לבת אנוש ומושא לחיבה ותמיכה חומרית ורגשית. השינוי הזה השתקף בספרות ובמחזאות, למשל ביצירתו של שייקספיר ('רומיאו ויוליה', 'אילוף הסוררת' ועוד). לראשונה גם היה אידיאל האהבה חלק מתפיסת הנישואים.

במחצית המאה השמונה עשרה כבר לא היו הפלרטוטים והרומנטיקה נחלתה הבלעדית של האריסטוקרטיה, אלא גם חלק מתרבותו של בני המעמד הבינוני שהלך והתרחב. האהבה היתה לאידיאה מובילה בספרות ובאמנות והולידה סופרים גדולים ונבלות קלסיות על אהבות, אכזבות ובגידות. תהליך זה הואץ במחצית הראשונה של המאה התשע עשרה, עם התרופפות המבנה המעמדי הישן והתפתחות התרבות הקפיטליסטית הליברלית, בין השאר עקב המהפכה התעשייתית. המתעשרים החדשים החלו לחקות בהתנהגותם - ובכלל זה בהתנהגותם עם נשים - את המעמד העליון. עם התפתחותו של הקפיטליזם המודרני איבד האיפוק הרגשי מהפופולריות שלו ובמקומו עלו ההומניות והרגשות במעלה סולם הערכים, והאהבה הרומנטית היתה לכוח תרבותי עצום ונתפסה כמטרה נאצלה בחיים.

המהפכה התעשייתית הולידה את בתי הספר ואת הפנימיות, ועם יציאתם של הילדים אל מחוץ לבית החלה האישה האירופאית לאבד כמה מהפונקציות האימהיות שלה. בעלה העשיר לא נזקק לעבודתה והיא יכלה להתרכז מעתה בתפקיד המאהבת הביתית ובת הזוג הייצוגית. תפיסת השותפות (togetherness) החלה להתפתח בתוך המשפחה הגרעינית הבורגנית ויחד אתה גם תפקיד הרעיה הנאמנה ו'מלכת הבית', האחראית על עיצוב המעון המשפחתי, שבעלה מקדיש לה חלק מזמנו הפנוי. יציאתם של הגברים מהבית לעבודה חידדה את ההבדלים המגדריים ויצרה מערכת ציפיות קוטביות: הנשים היו אמונות להיות רכות, פסיביות, רגשיות ותלותיות, והגברים אסרטיבים, אגרסיביים, עצמאיים וקשוחים. צניעות היתה אז הקוד המרכזי בהתנהגותה של האישה עם הגבר וניתנה לה הרשות לקבל או לדחות את חיזורו. הציפיות הללו, שהתבססו על תפיסות שוביניסטיות, עיצבו את מודל האהבה הרומנטית, שהיה זמן רב אחד האמצעים החשובים לביסוס שלטונם של הגברים. לקראת המחצית השנייה של המאה התשע עשרה הואץ קצב צמיחתה של הכלכלה הקפיטליסטית ועמו קצב גידולו של המעמד הבינוני, הזעיר בורגני. הקפיטליזם החדש טישטש את ההבדלים בין המעמדות ואת הקשרים החברתיים המסורתיים והדפוסים הישנים של הכלכלה. על הבית הוויקטוריאני הקשוח החלו לאיים הזכויות האזרחיות החדשות שניתנו לנשים (למשל, הזכות לרכוש השכלה והזכות לגירוש).

במאה העשרים, עם השתלטות תרבות הצריכה על הציביליזציה המערבית - ובראש ובראשונה בארצות הברית - נחל אידיאל האהבה הרומנטית את ניצחונו. העלייה בשיעור הגירוש באמריקה בראשית המאה העשרים לא שיקפה את כישלון האהבה, אלא את סירובם הגובר של האנשים לחיות ללא אהבת אמת ואושר משפחתי (אף על פי שהתפיסה שאהבה חומרית ותשוקה פיזית אינן ערובה לנישואים מוצלחים עדיין רוחה).

בהדרגה נוצר מודל חדש של אהבה רומנטית שפירשו התקשרות בין בני זוג על בסיס בחירה אישית, ללא פיקוח פורמלי וללא שידוך; משיכה הדדית המבוססת קודם כל על המשיכה המינית; תלות אמוציונלית חזקה במין השני ונטייה לחשוב עליו במונחים אידיאליים ('נסיך/נסיכת החלומות'); משיכה פנימית מודגשת המוצאת את ביטוייה במגע (מזמוזים וסקס); הקמת קן משפחתי בדירה מוגנת, שבמרכזו גידול הילדים המשותפים.

בשנות העשרים של המאה העשרים החל להתפתח בערים הגדולות דפוס חדש של בחירת בני זוג מתוך התנסות: יציאה לביולי משותף (dating). הדפוס הזה שיחרר את האהבה מפיקוח חברתי מחמיר, העלים כמעט לחלוטין את השידוך ודחק את הנשיות הוויקטוריאנית, הביישנית והפסיבית, כמו גם את טקסי החיזור המתישים והזהירים אל מחוץ לתרבות המערבית. הוא גם העניק לצעירים את החופש להתאהב ולהינות משיכון האהבה בבילויים משותפים ללא מחויבות של נישואים, כמו גם את האפשרות להתנסות במערכת יחסים זוגית תוך כדי לימוד ושכלול השיח הזוגי. קשרים לפני הנישואים נעשו מעתה פתוחים ואינטימיים יותר והולידו דפוס התנהגות חדשים בין המינים. בהדרגה גם נוצרה 'תפאורה' חדשה לסצנת הבילויים הרומנטיים (מסיבות ביתיות, בתי קפה, בתי קולנוע, דינרים ומעדוני ריקודים) ו'שיקוי' נישואים חדשים (מקומות עבודה, אוניברסיטאות, מעדוני נער ועוד).

המעבר למודל של בחירה חופשית של בן/בת הזוג בד בבד עם תהליך הליברליזציה המינית, שהתרחש אמנם בקצב איטי יותר, הוליד מיתולוגיה חילונית חדשה של רומנטיקה סקסואלית, שהציגה את האהבה כאידיאל נשגב וכרגש המספק ביותר. רגע ההתאהבות תואר כרגע של חסד אלוהי או של הארה דתית, שצריך לחוות לפחות פעם בחיים. ההתאהבות החלה נתפסת מעתה כתהליך של מימוש עצמי וגילוי עצמי באמצעות 'אחר משמעותי' (significant other).

התפתחות הספרות הפופולרית והעיתונות, ובעיקר המצאת הקולנוע, הולידו מערכת משומנת של תעמולה רומנטית - תעשיית חלומות אשר הטיפה שהאהבה היא אחד הצירים המרכזיים שסביבו מומרך האדם החילוני המודרני לבנות את שאיפותיו האישיות. מודעות פרסומת וסרטים הפיצו את הבשורה שהנישואים צריכים למלא לא רק את הפונקציה המסורתית של העמדת צאצאים אלא להוות גם מסגרת שבה באים לידי מימוש תשוקה, הנאה וריגוש.

בקולנוע, הסצנה שהגדירה את 'דת האהבה' החדשה היתה הרגע האינטימי של הנשיקה מפה לפה ('נשיקה צרפתית'), שנבנתה כרגע השיא בעשרות סרטים. כמעט כל צופה חווה התרגשות גדולה וזריכות נעימה כל אימת שגיבורי הסרט מתקרבים זה לזה: האם יתנשקו ומתי? (כאן נעיר במאמר מוסגר שהנשיקה בסרטים לא היתה נשיקה עם לשון, אלא בשפתיים סגורות ומחמת הצניעות לא אחת מגע שפתיים מהיר ואחר כך המצלמה היתה זזה). האיקון של 'הדת' הזאת הוא ציור הלב המשולש הסימטרי (סמל שהופיע לראשונה בכרטיסי ברכה מצוירים במאה השבע עשרה), ו'התפילות' הן אלפי פזמוני האהבה, בכל הסגנונות, שיוצרו והופצו בקו הייצור של תעשיית התקליטים והרדיו. האהבה קיבלה ממד פולחני בתרבות המערבית לא רק בשל הפונקציות החברתיות שהיא ממלאה בתרבות הדמוקרטית, אלא גם, ויש הטוענים בעיקר, משום שהיא נהפכה לכלי שיווק ומכירה יעיל בידי היצרנים והסוחרים בתרבות הצריכה הקפיטליסטית. במילים אחרות, מוכרים לנו מוצרים בארזה של אוטופיית האהבה

'חיבת ציון'

בשלהי המאה התשע עשרה, כאשר איחופה החלה נתפסת לאוטופיית האהבה החומנטית והנבלה הספרותית החלה לפלס דרכה לתרבות הפופולרית, נשארה היהדות האורתודוקסית סגורה ואטומה לוחו של קופידון. היהודים הדתיים לא קראו בחומנים החדשים שכבשו את המערב ונמנעו מלכתוב ספרות חילונית, הן בשל חששו של הממסד החרדי הקנאי מפני פגיעה בקוד הבלתי מתפשר של הפורטניות המינית הטבע בדת, והן בשל הפחד מהשפעתם של תרבות ההשכלה והמודרנה על תלמידים של בית רבן, שהיתה עשויה, על פי תפיסת הרבנים, להדיחם מתלמוד תורה ולהמיט עליהם שמד חחני ופיזי.

אך כמו בחומות שהקימו דתות אחרות גם בחומת האורתודוקסיה היהודית נבעו בקיעים שדרכם הצליחו להסתכן פה ושם קילוחים זעירים של חח ההשכלה, ובהם ספרי מתמטיקה, הנדסה וביולוגיה ואפילו שירי עם (בעיקר ביידיש) ונבלות חומנטיות, שהשפעתן של הרומן הצרפתי העממי ניכרת בהן. הסופר הפורה והקריא ביותר ברחוב היהודי, בעיקר בקרב פשוטי העם, בתחום הספרות החומנטית היה נחום מאיר שיקביץ (שמ"ר), שכתב כשלוש מאות יצירות מעין אלה - סיפורים, חומנים ומחזות ביידיש (כמה מספריו תורגמו לעברית). אך היו גם יצירות מהסוגה הזאת שנכתבו בעברית. למשל, ספרו של צבי יוזפסון 'חומן - שבעה מדורי גיהנום' שיצא לאור באודסה ב-1870. עלילתו של הספר נפתלת ומלאה יצרים ורגשות, כדרכם של חומני אהבה (אף שבעידונים שאיפיינו את הכתיבה באותה עת), ועוסקת ביצר הרע, בפיתויים, בכיבושים וחיזורים, ואפילו, רחמנא ליצלן, ביחסי מין, כמו בקטע הבא החמז לסיפור התנ"כי על יהודה ותמר (בראשית לח):

ויהי ביום שבת קודש קרא אותי נער עברי להשיק התנור, אוי ואבוי ומשכורתי שלמה, פת חרבה עם אישית מיץ ענבים. אוי ואבוי אני יושבת וזר יהיר הלזה [הרב] בא וישאלני [...] 'סערדצע! אני אותך אוהב מאד, סערדצע, אל תאמר לאחרים את המעשה הזה שאסור לעשות רק מותר בשעת הדחק. היש גם את אוהב אותי כאשר אני מת אחרך, סערדצע תן לי תשובה, כי העת הולך ואני מורא מאד פן תבא הצדקת [הרבנית]'. אתה ידעת כי אסור לה לדעת זאת. הדברים האלה היו זרים לי לא אהבני איש מעודי, אמרתי אליו, רק תודות לך על אשר תמכתי במשען לחם ומים חיים, ויפצר האיש בי אוי ואבוי, וכסף משנה נתן לי ואנכי עניה סוערה גלמודה שכולה, ויבא אלי אוי ואבוי והנה הרה שפחתך לזנונים.

בראש הספר מופיעה הקדמה תחת הכותרת 'חצי דבר' ובה התנצלות המחבר. המחבר אימץ נוהג שהיה שגור באותה תקופה ונעדר לרכך את חרונם של שומרי החומות שעמדו על המשמר והוקיעו כל מי שהשתמש בלשון הקודש בנושאי חולין. מאחר שכאן מדובר בספר מיתריני מאוד במושגי האורתודוקסיה הדתית, נזקק המחבר במיוחד להקדים תחפה למכה. ההתפתלויות וההצטדקויות שלו הן מראה מעניינת - ובמבט לאחור משעשעת למדי - למערכת הקודים שהיתה נהוגה באותה תקופה בחוגי האורתודוקסיה היהודית, ובמידה רבה עדיין שרירה וקיימת, לא רק ביחס לעיסוק בחומרים שאינם דתיים אלא בכל הנגע לשיג ושיח על היחסים שבינו לבינה. יוזפסון מנסה 'לטהר את השרץ', כלומר לעקוף את הצנזורה הדתית ולמנוע חרמות עליו ועל ספרו, על ידי כך שהוא מפציר בקורא לראות בחומן ספר שנכתב בשפה נקייה ומתוך כוונה להגדיל אמונה. הוא גם חמז לכך שכבר היו דברים מעולם בספרי הקודש, שהרי שיח האהבה והעגבים בעברית נקלט כביטוי לאהבת האל ולהבעת רגשות דתיים עמוקים, בדומה לשיר השירים אשר פורש כאלגוריה על האהבה בין כנסת ישראל לקדוש ברוך הוא, כעדותו של רבי עקיבא: 'אין כל העולם כולו כדאי כיום שיתן בו שיר השירים לישראל, שכל השירים קודש ושיר השירים קודש קודשים' (משנה ידים ג, ה). וכך כתב יוזפסון בהקדמה לספרו:

אל נא תחרץ משפטך קורא! על הספר אשר ערכתי מטעמים לנפשך אם אפס קצהו ראית, כי נתתי חלק לשבעה וגם לשמונה, בשבעה הראשונים כלייתי בניו הבית בנוי לתלפיות בשדי העברית [המושג הזה רומז לחשקי אהבה - רמיזות וכפל לשון המאפיינות את הספר] [...] ראמאן ישיב יהפוך ידו בו, תוכו רצוף אהבה עזה כמות, אבל לא כאשר יעשון חכמי לאום אחר, כי לא כלשון אשכנזית [גרמנית] וצרפתית העבריה, כי חיות הנה וישפכנו עבתן לכל עובר לטמא ולטהור יחדו [רוצה לומר: השפה ברומנים של הגויים היא וולגרית ומלוכלכת], אכן היא הענוגה [כוונתו לעברית הטהורה ברומן שלו] אשר לא נסתה הצג כפות רגליה, כי אם על אדמת קדש, ותחבק רק הקדושים אשר בארץ המה [רוצה לומר: מחזות ההתייחסות של הרומן שלי הם במקומות קדושים]. רוח חן אשר ילין בין שדיה, לא יתן ריח כי אם לאוהבי הדת, או האמנתי כי אדבר דורשי התחקות על שרשי דת ואמונה ורגש קודש [רוצה לומר: הרשיתי לעצמי את השימוש בלשון האהבה כאשר בעצם כוונתי היתה להתחקות אחר שורשי דת וקודש, כנאמר בתהילים קטז: ט: 'אתהלך לפני ה' בארצות החיים: האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד, אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב] [...] והיה כי ישיאך הקריקיפיטשי ארור אפו כי בכל דור ודור עומד על ישרי לב להכחידם, פושט צורה ולובש צורה בשלל צבעים רקמת שוא-לחפות עלי דברים אשר לא כן [רוצה לומר: והיה וישמיצו אותי ויגידו עלי דברי שקר, שאני מוציא את הקוראים ישרי הלב לתרבות רעה כפי שעשו זאת זדים לפני]. ידע תדע מבקר [רוצה לומר: תדע לך בעל הביקורת] כי מיום הלכתי לשוח במדורי גיהנום נעשיתי לבלי חת, ממלאכי חבלה אשר גבהם מארץ לא אירא, לפני מזיקים אתי צבה [רוצה לומר: כבר עמדתי בניסיונות קשים יותר ואיני ירא ממבקרים שיטפלו עלי אשמת שווא].

יוזפסון, כמו מחברים אחרים בני דורו, השתמש במקורות שנחשף להם כאיש דתי. כמעט אין משפט בטקסט שאינו כולל ציטוט או פרפרזה של שברי פסוקים או משפטים מן המקרא, התלמוד, הקבלה, התפילה, שהוא שיבץ בחיבורו כנהוג בספרות באותם ימים. אולם מתגנב החשד שזו גם היתה דרך נוספת שבה ניסה המחבר להכשיר את הרומן הארטי ולקנות את לב קוראיו, שחששו גם כן מביקורת.

בספרות התחייה החילונית שליוותה את התפתחות התנועה הציונית בגולה ובארץ ישראל בסוף המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים כבר לא היה צורך לטשטש חומנים ספרותיים בעברית, והשיח על אהבה וזוגיות נעשה טבעי יותר, אף שעדיין היה עצור, ועל כל פנים נזקק פחות לרמזים ולהתנצלויות. יצירותיהם של אבות הספרות העברית המודרנית - אברהם מאפו, י"ל פרץ, מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, שלום עליכם, יוסף חיים

ברנר, מרדכי זאב פיארברג, אורי ניסן גנסין ושי"ע עגנון - לא התמקדו בכתיבתם דווקא באהבה הרומנטית, אך גם לא התעלמו לחלוטין מרגש זה.

אולי אין זה מקרה שהרומן העברי הראשון, 'אהבת ציון' של אברהם מאפו (וילנה תר"ג), כלל גם ביטויים של אהבה רומנטית (הוא נקרא בתחילה 'שולמית', רמז לשולמית משיר השירים) ונכלל ברשימת הספרים האסורים בקריאה בחוגים השמרניים, והכינוי 'מאפ'קה' היה בפיהם שם נרדף לפרוץ גדר. גם אבות השירה העברית המודרנית, חיים נחמן ביאליק, שאול טשרניחובסקי, לא היו טרובדורים של אהבה רומנטית אלא יותר של אהבת מולדת, אולם תחת ייסורי 'מחלת האהבה' הם היטיב להפיק מרגליות רומנטיות. ביאליק במיוחד תרם לעמו כמה משירי האהבה היפים ביותר בעברית, ומקצתם הולחנו במהלך השנים ונהפכו לקלסיקה ישראלית. למשל: 'בשל תפוח': 'התאם לדעת בשלמה אהבתי? / אני אהבתי בשל תפוח. / כי אין יודע נתיב החח - / זה כבר ידוע; עתה באתי/ להביא ראייה מאהבתי'; 'קומי צאי': 'קומי צאי, אחותי כלה, / קומי צאי, קומי צאי - / בשורת אביב לך הבאתי: / מאחורי גדר גני/ נראה ציץ, / נשמע קול הדרור על-ביתי'; 'הכניסיני תחת כנפך': 'הכניסיני תחת כנפך, / והיי לי אם ואחות, / ויהי חיקך מקלט ראשי, / קן-תפלותי הנדחות'; 'היא יושבה לחלון': 'היא יושבה לחלון/ ושורקה שעה, / בעיניכם היא פחזה/ ובעיני היא ברה'. בשיח 'בת ישראל' כותב המשורר: 'אם-יש משבצת ריקה בנרדך - / בידי אבן המלואים; ואם מלא הוא - כי עתה אוסיף עוד/ נפך משלי עליהו. // יש אבן טובה עמי - אהבה שמה, / קום זככה בה, / לך אתננה; / שימנה נא בראש כל-אבני חן/ ובנרדך תהי הראשה!'

אך חרף ההוד הלשוני המרשים של שירי האהבה של ביאליק ובני דורו, דומה ששפתם היתה עדיין שפת האהבה של הגלות. הראשונה שהביעה רגשי אהבה בעברית ארץ ישראלית היתה לדעתי המשוררת רחל בלובשטיין. הפשטות, העדינות, הכנות והעצב הנגה בשירה (עצב שנבע ממחלתה הקשה ומחוסר יכולתה לממש את אהבתה), הפכו את שירה לאהובים כל כך על צעירים בישראל ולמתנת אוהבים פופולרית בקרב דורות של צברים. שירה 'זמר נגה' ('התשמע קולי'), שהלחין שמואל קראוס ב-1967 והושר מאז על ידי זמרים ולהקות רבות ('החלונות הגבוהים', חוה אלברשטיין, אסתר עופרים ועוד) נחשב עד היום לאחד משירי האהבה המוכרים והמרגשים ביותר בישראל:

התשמע קולי, רחוקי שלי, / התשמע קולי באשר הנך - / קול קורא בעוז, קול בוכה בדמי / ומעל לזמן מצוה ברכה? // [...] אחרון ימי כבר קרוב אולי, / כבר קרוב היום של דמעות פרידה, / אחכה לך עד יכבו חיי, / כחכות רחל לדודה.

בין אהבה להתאהבות

המיתולוגיה של האהבה הרומנטית 'המתקתקה' מבית היוצר המערבי החלה לחלחל ארצה בשנות העשרים, עם התפתחות העיתונות העברית. העיתון הראשון שפרסם סיפור אהבה מתורגמים היה 'דואר היום'. להלן קטע מסיפור אהבה רבי-צירים של הסופר הצרפתי אלן-רנה לסאז' שנדפס בהמשכים בגיליונות נובמבר 1920. בעלת הבית מתוודה בחשש באוזני סוכנת הבית על אהבתה לגבר ועל בגידתה בבעלה. להפתעתה, הסוכנת שמחה מאוד לשתף פעולה:

ויהי היום, בהיותי לבדי בחדרי עם הסוכנת אמרתי לה: 'את מתכוננת בודאי לענות אותי כיאות; אולם, דעי לך שאינני סבלנית ביותר. מצדי, אני מוכנה לענותך ולסגפך ולהעליבך באפן שלא יתואר. הנני מגלה לך כי חולת אהבה אני, ולבי יוקד כיקוד אש תשוקה עזה שתוכחותיך לא יעקרוה ממנו לעולמים. תוכלי איפא לאחז בכל האמצעים נגדי, השגיחי כמה שתוכלי עלי; אך אודה לפניך כי לא אזניח שום דבר שבעולם שלא אעשהו בכדי לרמותך'. לשמע הדברים האלה השפילה אומנת את גבות עיניה (חשבתי שאולי רוצה היא להטיף לי מוסר מלכתחילה), ישרה את קמטי מצחה ותאמר לי בחיוך: 'תכונתך מקסימה אותי ועז רוחך והתגוליותך מעוררים את עזמתי. רואה אני ששינינו נבראנו כאלו לחיות יחד. אה! מרגלינה היפה; אינך מכירה אותי היטב אם את רוצה לשפט רק עפ"י הטובות שדבר בעלך עלי באזניך, או עפ"י מראה פני המגעילים. אינני כלל שונאת את התענוגים ואינני משרתת את קנאת הבעלים אלא בכדי לשרת את הנשים היפות. זמן רב כבר עבר מיום בו רכשתי את אמנות ההתחפשות ויכולה אני להגיד שהנני מאושרה כפלים, אחרי שמפיקה אני תועלת גם מהפריצות ויש לי גם שם טוב הבא בעקבות הטובות, בינינו לבין עצמנו נדבר.

ורשו של 'דואר היום' בהפצת 'בשורת' האהבה המודרנית היה השבועון 'תשע בערב' שמיסדו וערכו היה אורי קיסרי. 'תשע בערב', שבועון שכתרת המשנה שלו הכריזה על 'הבמות והחיים, דעה חפשית, דופק הזמן, הומור וסטירה, השעשועים והלחם', נוסד בשנת 1937 (באוגוסט 1946 הוסב שמו ל'העולם הזה'). בשבועון כתבו מבכירי היוצרים דאז, בהם נתן אלתרמן, מנשה לוי, אריה נבון, שמעון סמט, אלכסנדר פן, צבי קרול, יעקב רזניק, ישראל זמורה, אבא אחימאיר, שלום רזנפלד, מידד שיף, עזריה רפפורט, בנימין גלאי ואורי קיסרי עצמו, והוא רכש קהל נאמן של אלפי קוראים. קיסרי, יליד הארץ, ומי שצבר ניסיון עשיר ב'דבר', 'הארץ', 'חזר היום' ועיתונים אחרים, הושפע מהתרבות הצרפתית וניסה ליצור שבועון פופולרי בעל קול קליל וחילוני שהיה שונה מהקו האידיאולוגי הנוקשה והפרטיטי שאיפין את העיתונות העברית בזמנו/

במאי 1937 פורסם 'תשע בערב' מאמר של הסופר אביגדור המאירי 'אהבה והתאהבות', שהוקדש לשחקנית חנה חבינא. המאירי מנתח בו את ההבדל בין שני המושגים ומעלה תזה מעניינת. בין השאר הוא כותב:

ישנם מושגים בחברה, המקובלים כמושגים נרדפים. [...] כאלה הם גם שני המושגים 'אהבה' ו'התאהבות'. האהבה היא תופעה מטאפיסית-קוסמית, אחד מסודות הבריאה [...] ולפיכך קדושה. והנה, אל עולם הקודש הזה הכניס 'מר הבריאה', האדם, תופעת זיוף, חזיון-ניוון, שהיא ההפך מטבעי, מבריא ומבורך; תופעה זו היא: ההתאהבות. תופעה שרק האדם יידע אותה ומודבק בה. תופעה ארורה, חולנית וממונות, שקודם כל חסר בה עיקר העיקרים - האהבה. המתאהב, לא רק שאינו אוהב אלא את עצמו, לא רק שכל מגמתו העקשנית היא לכבוש את 'האהוב', תכלית כבוש, ללכוד אותו בצפריניו ולשלוט עליו בתכלית, להכניע אותו, וליהנות ממנו הנאת אכילה זוללת ממש, אלא גם - שונא אותו תכלית שגנה, כשם שכל כובש ומכניע שונא את קרבנו מתוך אהבה עצמית. [...] אוהב שהתאהב מאבד את צלם אלהים שלו; אם ישר לב הוא - נעשה

לשקרן, לבוגד בכל היקר לו, לרמאי; אם חכם הוא - נעשה הוא לטפוש, ומטומטם וערום כתולעת אומללה; אם גבור הוא - הופך לפחדן הנבהל מצל עצמו; אם בעל כבוד הוא - מתפלש באשפה, משתפל עד דכא. מקבל סטירת לחי - ומוחה את פניו, מכווץ ככלב חולה ומנודה, שבריה עלובה שבעלובות, אשה שפלה שבבזויות, שולטת בו שלטון בלי מצרים וצוחקת עליו קבל עם! - ולבסוף - מת ככלב. ובכל אלה מוצאת הרומנטיקה - יופי, גבורה, לכבוד ולתפארת. האהבה - מקור התנובה והתבונה, וההתאהבות מקור העקרונות והסכלות; האהבה - מציאת שתי נפשות איש את רעהו, התמזגותן הבריאה - והבנתן ההדדית. וההתאהבות: מלחמתן של שתי נפשות חולות, המורטות זו את זו מתוך חוסר רצון אפילו להבין זו את זו לרגע אחד. האהבה: ריפוי כל סבל החיים - וההתאהבות: מחלת מין.

אם מתעלמים מן הנימה הצדקנית-פורטנית של המאירי, המעלה היום חיוך על השפתיים, ומהשוביזם הסמוי שבדבריו, אפשר אולי למצוא בתזה שלו גרעין של אמת פסיכולוגית. אך לא בכך עסקינן. המאמר מעניין מבחינה סוציולוגית, שכן דומה שהמאירי חש, אף שלא ניסח זאת במונחים בחרים, בתהליך חשוב שהתרחש בתקופתו, שעליו עמדנו לעיל: התהליך שבו האהבה הרומנטית, שהוא מכנה אותה 'התאהבות', עברה תהליך תיעוש ונהפכה לריטואל, למוקד של ביזור ולפיכך גם למיתוס.

הפרדוקס הוא שהעיתון שנתן אכסניה למאמרו של המאירי ביכר לעסוק ב'התאהבות' ולא ב'אהבה'. ב'תשע בערב' שובצו פה ושם תצלומים שנחשבו די נועזים במושגי הימים ההם - נשיקה על ספסל גן ציבורי בתל אביב, בחורה בבגד ים מלא (שהגיע כמעט עד הברכיים) בפוזת נועזת וכו', וגם הכתבת נכתבו בסימן הרומנטיקה ההוליוודית והתמקדו בחיי הכוכבת הנחשקות ובאהבותיהן המזדמנות, במובן שהמאירי בז לו. להלן דוגמה:

האם התחתנה קיי פרנציס שנית בלונדון? העומדת היא להתחתן טרם שתצא את אנגליה? שאלות אלה מעסיקות את כל המוחות הנאורים מעבר השני של האטלנטיק ומהעבר השני של חופי הלאומש. אבל קיי פרנציס המסתורית שומרת את סודה תחת אלפי מגעולים. אשה שחרחרת זו אינה נושאת על פניה את מסכת הספינקס. [...] רשימת הסרטים שבה הופיעה קיי פרנציס היא מלאה וגדושה. בכלום צועדת היא בצעדים מסתוריים של אליה קדמונית. אבל אם דרך חייה בעולם הפילים היתה סוגה בשושנים, הרי אוהביה לא ידעו אף פעם את הקצב השקט. מנוחתה אינה אלא חיצונית, לבה הולם ופועם בלי הרף. בחזרתה מאירופה הכירה את דביג פרנציס. הוא היה בחור צעיר והיא בת שבע עשרה. ברדתם מן האניה התחתנו. זו היתה אהבה רומנטית מאוד. בעלה היה משורר ובכל יום הולדת הגיש לה מתנה יקרת ערך - פרח הגארדניה. אבל במהרה חלף הקסם. לאחר מריבה - התפייסות ונשיקות וכך בלי הרף.

בשנות הארבעים, עם התפתחות שידורי המוזיקה לריקודים ברדיו והופעת הפטפון (רוב השירים ששודרו ברדיו והושמעו בתקליטים היו פזמונים רומנטיים שיובאו מארצות הברית ואירופה) ובעיקר עם צמיחת בתי הקולנוע כמוקד של ביזור בערים הגדולות, עלה פולחן האהבה הרומנטית בארץ מדרגה. צעירים וצעירות נהרו לבתי הקולנוע, בעיקר בערים תל אביב, חיפה וירושלים, לחזות בכוכבת 'האלוהית' של הוליווד, גרטה גרבו, רטה הייוורת, מרלן דיטריך, ובשחקניות הרומנטיות בטי גרייבל, ג'ון אלסון, גריר גרסון ואחרות, חושפות כתף ומתנשקות בלהט חושני (הצופים לא ראו ממש את הנשיקה אלא את העיניים העצומות מעבר לכתפו של בן הזוג) או מסתפקות במגע קל על שפתי בן הזוג. הנאהבים היו מצמידים לחי ללחי ופניהם אל המצלמה - בגלל הנורמות השמרניות של אותם ימים אך גם בגלל המגבלות הטכנולוגיות של המצלמה. מקצתם של הצופים לא רק התמכחו לצפייה בחומים שעל המסך - האהובים ביותר היו 'חלף עם הרוח' (1939) בכיכובם של ויויאן ליי, קלארק גיבל, אוליביה דה הילנד ולסלי הווארד, ו'קזבלנקה' (1942) בכיכובם של המפרי בוגארט ואינגריד ברגמן - ואף החלו ליישם את המודל החדש והקסום של הזוגיות הרומנטית בחייהם הפרטיים.

את החינוך לאהבה השלימו מצד אחד החומים הקלסיים המתורגמים שיצאו לאור בארץ, שכללו סאגות של אהבה ונקראו בשקיקה על ידי צעירים ומבוגרים, למשל, 'אנה קרינה' של לב טולסטוי (שטיבל, 1918, 1934), 'ז'ן כריסטוף' של רומן רולן (שטיבל, 1921; נ. טברסקי, 1947), 'מאדאם בבארי' (שטיבל, 1922, 1932) ו'שלמב' (שטיבל, 1930) של אוגוסט פלובר, 'נרקיס וגולדמונד' של הרמן הסה (אמנות, 1932), 'מכרות המלך שלמה' של הנרי רידר הגרד (שטיבל, 1934), 'היכל ירק: רומן מחיי היער הטרופי' של הנרי הודסון ויליס (מצפה, 1934) ולמי צלצלו הפעמונים של ארנסט מינגווי (הקיבוץ הארצי, 1942). בשנות השלושים הופיעו לראשונה ספרי 'הרומן הזעיר', שעסקו בריגול, הרפתקאות ואהבה והעזו לשלב קצת יותר אחטיות משהיה מקובל בספרות המכובדת (על הסדרות הללו ראו בהמשך).

אל מול השפעתו הגוברת של פולחן האהבה הרומנטית המיובא התייצבו בתקופת היישוב כקיר תרבותי בולם הן מערכת הערכים הסוציאליסטית הציונית של הממסד החלוצי והן הרקע השמרני (לרוב מסורתי או דתי) של חלק גדול מהאוכלוסייה היהודית. בחברה המשימתית והקולקטיביסטית גילוי אהבה פומביים ואסרטיביים מדי לא התקבלו בעין יפה. ריקודים סלונים (פוקסטוט, טוויסט, טנגו, בוגי בוגי, צ'רלסטון וכו'), שהיו אחד הביטויים החדשים של הפולחן המערבי החדש, נתפסו בקרב 'שומרי החומות' הציונים, בעיקר בתנועות הנוער החלוציות ובתנועה הקיבוצית, כסימן ליציאה לתרבות רעה.

המעטים שרקדו 'סלונים' באותה תקופה היו עולים חדשים בגיל העמידה ממזרח אירופה שעשו זאת על משטחי הריקוד שבבתי הקפה או באולמות בתי הספר לריקודים, שחברם פעלו בתל אביב. ריקוד המעגל 'בן לוקח בת ובת לוקחת בן', שבו העזו בני התשחורת להניח יד על הכתף בחיבוק מהוסס, או הקרקוביאק, שבו הנערה הניחה את שתי ידיה על כתפי בן הזוג והנער לפת את מותניה, נחשבו בתנועות הנוער לשיא השיאים של הקירבה המותרת. ככלל, בתקופת היישוב ובראשית המדינה היתה החברה היהודית מרוסנת למדי, אמנם לא בעוצמה של חברות דתיות אחרות, כחברות המוסלמיות או הקתוליות, ובגינפיה ובלשונה חסר ביטוי ליבוב וחיבוב חמנטיים.

גם גינפי החיזור ומחוות הקירבה והאהבה של המהגרים ושל בנייהם ובנותיהם הצברים, היו גמלונים ומלאי מבסות ועכבות. בהכשרת המגויסות של הפלמ"ח נהגו לומר 'נלך לשתות מים', כדי ליזום מפגש אינטימי שיוכל לחברות. נשיקה או חיבוק בפומבי לא היו רצויים ומקובלים ונחשבו לחוסר צניעות. אולי בשל כך גם השתרש בשפה העברית הביטוי 'להציע חברות' שיש בו קורטוב של היסוס בפניה למושא האהבה.

הפרוזה של סופרי דור תש"ח היא בגדר מראה מעניינת המשקפת את הנורמות שרווחו בקרב בני נוער מצד הצברים הראשון בתחום האהבה

והזוגיות. אף שגיבורי הסיפורים הם ברובם אנשים צעירים לאהבה ולזוגיות מקום משני בסיפורים. אחת הסיבות היא מן הסתם מיעוטן של הסופרות והדומיננטיות של נקודת המבט הגברית. יתר על כן, הכתיבה על אהבה והתאהבות היא מהוססת וביישנית, חושפת טפח ומסתירה טפחיים. המבוכה והביישנות שבה דיברו על הנשאים שבינו לבינה, כמו גם הסגירות, המופנמות והרתיעה מחשיפה ומשיחות נפש, שאיפיון בעיקר את הגברים באותה תקופה והבדילו אותם מהנשים - בניסם הם בדרך כלל סגורים ומופנמים יותר ביחסיהם החברתיים מבנות אך באותה תקופה תופעה זו היתה בולטת יותר - כל אלה מומחשים באחד מקטעי השיח ב'מי צקלג' של ס. ז'הר (עם עובד, 1958). השימוש בלשון רבים - 'בנות', 'בחורות' - ולא בלשון יחיד בא כמדומני למנוע חשיפה אישית. גם הנימה ההומוריסטית המלגלת של הדוברים נועדה לחפות על מבוכה וליצור מעין ריחוק:

כלל, בנות, הלא הן דבר אחר לגמרי! - איך אחר? - לא תמיד אפשר לדעת, אבל תמיד אחר. - מצחיק שהן חושבות עצמן לבני אדם! - עזבו אותן כולן - מה שוות בחורות יותר מבדיחות? ותשמעו אחת שנזכרת. [...] עזבו את הבדיחות: בחורה אחת דבר אחד, אבל כשהן כולן ביחד - דבר אחר לגמרי! פחד אלוהים! - ותראה אותן איך הן כשכולן יחד, צוותא של בנות יחד, יושבות שם צנופות זו בזו, מדברות בכל כוחן ומתקנות משהו בזו שלפניהן, בצמתה, בצאורונה, או מלקטות שיערה שנשרה - חברות עצומות (ונסה לשאול זו על השניה!), יושבות צנופות ומתלחשות במהירות, במרץ, [...] וגירוי מתמיד לצחיקה, שנבלע כדי שלא להפריע לשטף, לאיזה 'נורא' שיש להן תמיד להקדים לכל תואר, נורא חכם, נורא יפה, נורא חבוב, וחבב של חבוב, ומותק של חבב של חבוב, וקסם של מותק של חבב, וסלוסול נחפז באצבע של קווצה מעל האוזן, וזריקת צמה על הגב, או אותה הגבהת השמלה מעל לברך, מתוך הרגשה ביתית-פרטית. [...] ע-ז-ו-ב! מה נטפלת אליהן! לעזאזל הבנות, בואו נדבר על עצמנו!

והם אכן ממשיכים לדבר על עצמם - אבל לא על עצמם כחידים ולא על עניינים אינטימיים, בודאי לא עניינים שבינו לבינה. וכשאוהבים ואף מוכנים להודות באהבה זה עדיין בלשון רבים ו'בדמעות טוהר בעיניים':

ואוהבים את גילה - אה, גילה, אוהבים את גילה - עלה ורדת מסתובבים סביב ביתה, סחור-סחור. ועד פתחה לא מרהיבים לגשת, עטוף לבונה וראשי בשמים, אוהבים את גילה. כמו בז'אן כריסטוף, כמו באנה קרנינה, כמו בהילי-ירק, אוהבים בדמעות טוהר בעיניים, עד מתיקות מכוך לאהוב, עד טיפוס באורן שממול ביתה וישיבה בין מחטים ושרף גזעו המדבק, והתבוננות מרחוק, בחלון שאם אינו חלונו של המטבח הרי ייתכן שרצה אלוהים והוא חלונו, ככלב נאמן ומרחוק! תקופה של טהרה.

גם ברומן הפופולרי 'הוא הלך בשדות' של משה שמיר (ספרית פועלים, 1947), יחסי הרגש בין הצבר הקיבוצניק אורי לעולה החדשה מיקה עומדים רק בשולי הספר והנסתר בתחום זה רב על הגלוי. בפרק הפתיחה מתודע הקורא לגבר היושב ברכבת העושה את דרכה במצרים למחנה המתנדבים לצבא הבריטי. זהו וילי כהנא, המחזיק בידו גיליון בוקר של עיתון עברי שבו מופיעה מודעת האבל המודיעה על מותו של בנו אורי. וילי מהרהר בבנו המת ובבת זוגתו ותמה בינו לבין עצמו:

מה היה, מה התרחש מתחת לחיוכי אורי, למבטי מיקה? שמעת אולי, כהנא, את שיחותיהם לילה, טיילת עימהם ליער, או הלכת עימהם להצגה יומית בעיר? איך הוא היה, בנך - בוטח, גברי, יודע או תמים וטפשי כתינוק? מה היא מיקה? אשה? ילדה? האם היא רצתה בכל זה? ראתה אותה פעם ערומה? איך היא כאשה, איך היא כאשת-איש - אינך יודע, הא? ואיך אורי שלך כגבר? [...] והוא פתאום מת. ומת כך שמשוה לופת אותך להחנק ולהודות: אתה לא ידעת.

אך לא רק וילי אינו יודע מה באמת התרחש בין אורי למיקה, גם הקוראים אינם מוזמנים להציץ למעמקי מערכת היחסים האינטימית ביניהם. זה לא רק משום שהשיח על רגשות ועל עניינים אינטימיים אחרים לא היה מקובל באותם ימים בין בני זוג צעירים (מיקה ואורי הם תשקיף ריאליסטי של בני דורם), אלא קרוב לוודאי גם משום ששמיר עצמו חונך על בסיס אותה תפיסה פורטניט ונרתע או לא היה מסוגל לבטא במילים את הזוגיות האינטימית של גיבורי יצירתו. אצל שמיר, כמו אצל ס' ז'הר ובני דורם, הגיבור הצברי מתאר כמופנם ביחסיו עם נשים. כך, לדוגמה, מתוארים רגעי החיזור הראשונים של אורי אחרי מיקה. היא עצמה פתחה וגליה קצת יותר כלפיו, ואפשר לייחס זאת לרקע הגלותי שלה או לניסיון קודם שלה:

ולפי כל כך הבין שהוא יחזור ויגש אל מיקה. היא עצמה לא היתה מתארת לה איזו מידה של מאמץ היה צריך לפתח אורי כדי לעמוד באותו פטפט קצר, בכל אותה העמדת פנים של מי שעושה צעדים ראשונים באותה דרך, קצרה וכה ארוכה, מן הרגשות-של-ממש - לעובדות של ממש. הוא יחזור אל מיקה, כדי לחזור פעם נוספת אל ההצלחה, כדי להתגבר על עוד מרחק אחד. הוא יחזור אליה שהיא נערה מושכת.

גם כשהם מתקרבים זה לזה בהמשך העלילה, יחסיהם מתאפיינים בשתיקות ארוכות, בעיקר שלו, והקורא לומד מעט מאוד על התפתחות היחסים ביניהם. ושוב, דומה ששתיקות של הגיבור מתמזגת עם שתיקות של הסופר:

היו להם גם שעות יפות, אך אלה היו שעות של שתיקה, שעות בהן לא חיו את החיים הממשיים של זה וזו אלא, כל אחד עם צל של תאוות, עם בשרים שותקים, עם מגע אילם. היו חיים איש עם מה שהיה בודה מהרהורי לבו, עם דמות שנצטיירה באפלה מאליה.

חריג לבני דורו בכתיבה גליה וטבעית על אהבה, על התאהבות ועל מתח מיני היה פנחס שדה בספרו 'החיים כמשל' (שוקן, 1958). שדה מתאר בספר את אהבת הבוסר הראשונה שלו כנער צעיר - אהבת מלאות תשוקה, חששות ויאוש המתוארת בגוף ראשון. השימוש בגוף ראשון, תוך כדי חשיפה עצמית של רגשות אינטימיים, היה נועז וחריג באותם זמנים. למשל, בקטעים המתארים כיצד נעשה חולה אהבה לבחורה בשם ניצה, אך חושש לעשות את הצעד הראשון ובקטע אחר כך שבו הוא עוזר אומץ ומציע לה חברות והיא נענית לו, להפתעתו (לדאבונו, הפגישה הראשונה היא גם לאחריה):

ככל שהוסיפה לבוא ולשבת לעומתי ולתלות בי את עיניה החמות, ככל שהייתי עונה בלב פועם מהתרגשות על מבטה, כן הלך פחדי, הפחד לפתוח עמה בדברים, וגבר. ככל שהוספתי לשמוע את קולה בדברה אל אחרים, ככל שהוספתי לשמוע את האחרים בדברם ללא היסוס אליה, כן הלכה ופחתה אמונתי שאמנם בוא תבוא שעה אשר בה אעז לגשת אליה, אל ניצה, ולדבר עמה. אבל הייתי רוחש ניחושים ונתון לרטט של הזיות אהבה, לחילופין של דיכאון והתלהבות, של נחיתות והכרה עצמית מטורפת... וככל ששפע כוחות החיים הפראיים התנחש בקרבי, כן

הרביתי לשאול את נפשי למות... הכל היה מלא מתק, נגינה אפלה וצמיחה מסתורית. [...] ביקשתי לאהוב, לסבול, לחיות; [...] מצאנו לנו ספסל פנוי ונשב. שעה ארוכה ישבנו מחרישים. רציתי לגעת בניצה באצבעי כדי להיווכח שאכן בעליל היא יושבת עמי. אחר כך דברתי. הכל היה כה לא מציאותי, וגם המלים - אף כי היו ילדותיות ואולי גם נסכלות - היו בלתי מציאותיות. ואני זוכר רק את המלים האלה: ניצה... את רוצה... להיות... חברה שלי? ואז, לראשונה, אמרה חרש: כן פנחס. נטלתי את ידה, את כף ידה הארוכה, הרזה, החמה, החיורת, והחזקתיה בידי.

'חיי שעה'

השינוי המשמעותי הראשון בתחום הלגיטימציה לשיח פתוח על אהבה בתרבות הפופולרית בארץ החל להתרחש כבר בשנות החמישים. השפעה חשובה היתה לשבועון 'לאשה' שעסק כבר מגיליון הראשון (1947) בלבטים בדבר זוגיות, באושר משפחתי ובקשיים ודילמות במערכת היחסים הבינאישית. אריה חשביה, סגן העורך של השבועון, פתח כבר בגיליונות הראשונים מדור מכתבי קוראים בשם 'תיבת דואר', והקוראות הציפו את המערכת בשאלות ובעיות שהציקו להן, בעיקר בנושאים שבינו לבינה: 'האם להרשות לו לנשק אותי כבר בפגישה הראשונה?', 'אבא לא מרשה לי לחזור אחרי 11 בלילה, מה עושים?', וכדומה. חלק מן המכתבים היו מפוברקים, והמשיבים - גברים שעשו צחוק מן העניין. מכתבי הקוראות המלווים את השבועון בכל דרכו היו בבואה לשינוי במערכת הערכים בתחום הזוגיות ובעקיפין גם מנגנון לגיטימציה לתמורה שעמדה בפתח. במכתבים ובכתבת בלטה הדילמה בסולם העדיפויות הערכי בין האושר הפרטי למחויבות החברתית הצינונית, והלגיטימציה לאישי עלתה בהדרגה עם השנים.

מיתולוגיית האהבה הרומנטית התפתחה בשנות החמישים גם עקב התפתחות תרבות הביילי בבתי הקולנוע, שהקרינו בעיקר סרטים אמריקניים שהתמקדו במלחמה ובאהבה. ביולי 1953 הוציא שלום ידידיה, עורך לילה ראשי ב'הארץ', את השבועון 'חיי שעה'. השבועון כלל מדור אופנה וחי חברה בסגנון המגזינים הפופולריים במערב והשיא עצות בתחום האהבה, הבית והמשפחה. המגזין התמקד בנעשה בהוליווד ושיקף את ההשפעה הגוברת של תעשיית הסרטים האמריקנית על התרבות הפופולרית בעולם. על עטיפתו ובעמודיו הפנימיים הופיעו מדי שבע תצלומים של כוכבות הוליוודיות עם מחשוף נדיב וכתבות קלילות על הסרטים הרומנטיים החדשים שבהן כיכבו. כך, למשל, בכתבה על כוכבת הקולנוע דאז ונסה בראון:

כאשר הוצג הסרט 'תמיד אהבתיך' לפני מספר שנים, הכריז אחד המבקרים, בעיתון הסטודנטים של אוניברסיטת קליפורניה, שוונסה בראון, גיבורת הסרט, הפכה אותו לטוב-יותר מכפי שהיה בלעדיה. [...] למרות שוונסה היא אינטליגנטית ותרבותית, אינה מהססת להציג לראווה את יפי גזרתה ופניה. מבינה היא את ערכו של הפרסום. במחזה 'תשוקת שבע השנים' משחקת היא בתפקיד של דוגמנית קלילה, החיה עם גבר, שאשתו נסעה לכפר, והיא עוזרת לו להרגיש שלמרות היותו נשוי, עדיין נמשכות אליו הנשים וקסמו לא נעלם.

גולת הכותרת של הכתבות ב'חיי שעה' היו חדשות הקולנוע, שהוקדשו בעיקר לריכילות 'רכה' על חיי האהבה של כוכבי הבד בסרטים כמו בחייהם הפרטיים. להלן דוגמה למבזקי החדשות הללו:

א. איבון דה-קארלו, שביקרה בישראל לפני כשנתיים, חולמת על ביקור שני במדינת ישראל. [...] הופעתה הראשונה בהוליווד זכתה להצלחה גדולה ועלתה לדרגת כוכב. [...] אין היא נשואה, אולם מזכירים מפעם לפעם את שמה בקשר לאנשי שם בארה"ב.
ב. פרננדו לאמאס החל לכבוש את מקומו כ'מאהב הלטיני' על הבד האמריקאי. פרשת אהבתו ללנה טורנר נופחה על ידי כל עיתונאי אמריקה במשך חודשים רבים - עד שנשתתקה לפתע. אחר כך סערו הרוחות שוב כאשר לאמאס נשא לו לאשה את אדומת השער ארלין דאל (מי שהיתה אשתו של לקס 'טרזן' בארקר).

הדגש הרומנטי של 'חיי שעה' בא לידי ביטוי גם ב'רומנים' שהופיעו בו - מקצתם סיפורים קצרים ומקצתם חמנים בהמשכים, סוגה שהיתה אז בבחינת חידוש עיתונאי וספרותי בארץ. להלן דוגמה לסגנון הכתיבה, שהיום נראה יובשני, איטי ותמים, אך באותה עת נחשב למעז ביותר: לפעמים חשבה שהיא לא תוכל להמשיך עוד במצב זה של אשליות. אבל מה אפשר כאן לעשות? היא לא יכלה למנוע פגישות עם דוד זוהר. משפחת זוהר הרי היו שכנים. נוסף לכך היו דוד ויוסף בעלה משחקים בברידיג' כל אימת שמצאו שעה פנויה. ובמשחקי הברידיג' השתתפו ארבעתם. הדרך היחידה למנוע פגישות עם דוד היא לספר ליוסף ולהפסיק לחלוטין את היחסים. אולם היא לא יכלה להגיד ליוסף. הוא אוהב אותה והיא הוסיפה לחבב אותו. נוסף לכך הרי היו הילדים. היא נמצאה במבוכה כאילו היתה תלמידת בית-ספר, אבל היא לא היתה עוד ילדה. בגלל הודאות שגם דוד מרגיש כמוה. הרעיון שדוד אוהב אותה החריד אותה. אותה שעה נכנס יוסף לחדרה. הוא חיבק אותה ונשק לה. 'עייפה, בובה?' היא הסתכלה במראה. בזמן האחרון השמין יוסף. היא, נורית מרגלית, מוסיפה להיות יפה. שערות הזהב שלה מוסיפים חן מיוחד לפנייה המחוטבים.

'חיי שעה' שרד לא יותר משנה. המו"ל של השבועון הוציא לאור ב-1954 'ירחון למתבגר' בשם 'הוא והיא', שגם הוא עסק בתרבות האהבה. גם פרסום זה לא האריך ימים ובתחילת 1955 שינה כיוון ונהפך לירחון לענייני אופנה בלבד בשם 'חיה' בעריכת מרים ידידיה, אשתו.

'סרנדה קדושה שרים לך'

הריקודים הסלונים הזוגיים, שהתחרו בהצלחה הולכת וגדלה בריקודי העם הקבוצתיים, היו חלק מגיבושה של שפת אהבה חדשה בין צעירים החל בשנות החמישים. גם לפזמונאות הישראלית המקורית היה תפקיד סוציאליזטורי חשוב בתחום זה. הזמר העברי כלל כבר מראשיתו סרנדות

אהבים, ומקצתם - כמו 'שני שושנים' והיו לילות' של יעקב אורלנד, 'צאנו אט' של חיים חפר, 'צריך לצלצל פעמיים' של נתן אלתרמן ו'מה אומרות עינך' של יצחק שנהר - אף היו להימנני שירה בציבור. הפזמונים נכתבו באיפוק, ברמיזה או בקריצה, 'עוד לא אהבה אינטימית', כדברי מבקר וחוקר המוזיקה הישראלית יואב קוטנר, 'ובודאי לא אחטית ולעתים קרובות שירי פרידה עצובים על רקע המלחמה'. המשפט המפורש 'אני אוהב אותך' כמעט לא הופיע אז בפזמונים ואת המבוכה שבהבעה גלוייה של אהבה עקפו במקרים רבים באמצעות הומור או באמצעות סרנדה ששרה יחד החברה הנערית לבחורה הנחשקת ('אהבת פועלי הבנין', 'דינה ברזילי', 'בת שבע', 'על').

בשנות השישים גדל מספרם של פזמוני האהבה בתרבות הזמר העברי, בהשפעת השאנסון הצרפתי והפופ האמריקני, ורבים מהם היו ללהיטים גדולים - 'שלגרים' בלשון אותם ימים. פזמונאי האהבה הבולטים היו חיים חפר, נעמי שמר, עמוס אטינגר, דן אלמגור ויורם טהרלב. למשל, 'דבר אל בפרחים', ששרה גאולה גיל; 'הנשיקה הראשונה', ששרה גילה אדרי; 'שובך יונים', הפזמון הראשון שפירסם את המלחין אפי נצר; 'את ואני והחח', אחד השירים הראשונים שהקליט צמד הפרברים; 'אהובתי לבנת צוואר', שירח המולחן הראשון של יורם טהרלב, למילים של יעקב שבתאי, ששרה עדנה גורן וקובי רכט, יוצאי להקת פיקוד המרכז; 'אהבת פועלי הבנין' של נעמי שמר, אחד הלהיטים הגדולים של שלישיית גשר הירקון; 'ליל אמש', להיט אחר של נעמי שמר שהושמע לראשונה בהצגה 'עשרת הצדיקים' במועדון 'השעות הקטנות' בצפת; 'ולי ולך' (מילים דידי מנסי, לחן יוחנן זראי) ששרה אריק איינשטיין וגאולה מני ונכתב לסרטו של אפרים קישון 'סאלח שבת': 'ביום הרועג/ השמש שוקע/ למי נתגעגע/ לי ולך/ כאור מתלקח/ למי הוא זורח/ לי ולך/ כאן שנים לבד/ פוסעים יד ביד/ בשביל שמעך לי ולך....'

בהופעות של הלהקות הפופולריות באותה תקופה - 'התרנגולים', 'שלישיית גשר הירקון', 'הפרברים', 'הדודאים', 'הגששים', 'השלושרים' - עלתה הרומנטיקה עם הזמן בסולם החשיבות במערכונים ובאלבומים כאחד. באלבום הראשון של 'התרנגולים', 'התרנגולים התכנית הראשונה' (1961) היה שיר אהבה אחד ('האם אמרו לך פעם') משנים עשר הפזמונים שנכללו בו; באלבום השני, 'התרנגולים התכנית השנייה' (1963) היו כבר ארבעה פזמוני אהבה רומנטיים ('אם תרצי', 'הורה אהבה', 'כשאת אומרת לא', 'שיר אהבה חיילי') מאחד עשר הפזמונים שנכללו בו. באלבום הראשון של 'שלישיית גשר הירקון', 'אהבה ראשונה' (1965), היו בעיקר פזמונים רומנטיים, שהפכו ללהיטים ('אל תעברי לבד', 'לילה בחוף אכזיב', 'איילת אהבים', 'אם רק תבואי בחמש', 'אהבת פועלי הבנין', 'כשאור דולק בחלונך', 'סרנדה לך'). גם האלבום השני, 'התכנית השנייה' (1966), היה ספוג ברומנטיקה, ולא פחות ממצחית פזמוניו עסקו באהבה הרומנטית ('אהבה ברמזים', 'סתו של אהבה', 'העיר באפור', 'אל תכעסי', 'הכל בגלל האהבה', 'לכבודך').

עם הזמן נעשו המסרים בפזמוני האהבה מרומזים פחות ומפורשים ויוקדי רגשות, ועשו שימוש רב במילים 'אהוב', 'אהובתי'. משפטים כמו 'אני כעיוור אחרך הולך' ('לילה בחוף אכזיב'), 'אז אתן את ידי לך ונרד לרציף' ('העיר באפור'), 'האם האם האם אמרו לך פעם, שעל גבך תלויה צמה כל כך יפהפיה' ('האם האם'), 'כאן שנים לבד, פוסעים יד ביד, בשביל שמעך לי ולך' ('לי ולך'), 'אני אוהב אותך בלי כל הסתייגויות, ולא רק בהזדמנויות חגיגות' ('אני אוהב אותך') - מדגימים את הרוח הרומנטית שהחלה לנשב אז בזמר העברי.

קפיצת מדרגה במעמדו של מוטיב האהבה הרומנטית במוזיקה הישראלית הפופולרית התרחשה בשנות השבעים, ומאז ואילך הוא נעשה מרכזי בפזמונים הישראליים, ולראשונה אף כירסם במוטיב אהבת המולדת שאיפין את המוזיקה הישראלית בעבר. פזמונאים צעירים כמו אהוד מנור, יאיר חזנבלום, יעקב חטבלט, מאיר אריאל, שלום חנוך, לאה נאור ורחל שפירא שילבו מוטיבים של אהבת נעורים ברבים מפזמוניהם, ברוח ילדי הפרחים האמריקנים. 'אגדת דשא' של מאיר אריאל ושלום חנוך, שהיה באותן שנים להימנני נעורים ישראלי, מסמל את הזיקה הסמלית והרגשית ההדוקה שנוצרה אז בתרבות המערב ובישראל בין מוזיקה לאהבה: 'יש ערמה של חברה על הדשא. / אני דברים כאלה מחבב. / בניס-בנות ביחד, זה יפה ש- / יש אומץ לפעמים להתערבב.'

'אמת או חובה' בערב כיתה

בשנות השבעים נוצרה פתיחות גדולה יותר בציבור הישראלי ביחס לביטוי פומבי של אהבה. אחד הסימנים לכך היה חיזור מרומז פחות וגלוי וישיר מבעבר ('אפשר לצאת איתך') ויחסי זוגיות אסרטיביים יותר בתרבות בני הנוער. התופעה של זוגות ש'יוצאים קבוע' החלה להיות אז מקובלת ושכיחה וביטאה את מיזוגה של האהבה הרומנטית בתרבות התנוערים של השכבה החילונית. אחד הצברים מבני אותו דור העיד בראיון רטרספקטיבי עם נרי ליבנה כתבת 'הארץ': 'זה היה משהו שונה מהחברויות שהיו קודם לכן ושלפי הכללים היה צריך לפחות חודש להיפגש בטרם היה מותר להחזיק ידיים, עוד חודש עד הנשיקה הראשונה ולא על הפה, וכך הלאה.'

משחקי רגשות במפגשי סוף השבוע ('ערב כיתה') הופיעו למעשה בתרבות הנוער כבר בסוף שנות הארבעים. למשל: המשחק 'אמת או חובה', שבו מסובבים בקבוק ריק וזה שפתח הבקבוק עוצר מולו בוחר להתוודות על אהבתו או לתת נשיקה למי שהחברה תצווה עליו; קלפים ועליהם כתובות שאלות ותשובות וכל אחד אמר לשני באיזה מספר הוא בחר (זאת אומרת חיזור ללא צורך בהשמעת מילים משלך); כתיבת ברכה בספרי זיכרונות - מי שכתב זיכרון ובסופו הוסיף קיפול וקישט אותו בלב אותה על אהבתו; תלישת עלי סותרת של פרח תוך כדי מלמול 'אהבה, שנאה, קנאה, ידידות', מעין הגדת עתידות רומנטית. אולם רק מסוף שנות השישים ואילך נעשו המשחקים האלה אהודים ונפוצים במיוחד וגם גיל המשחק ירד מהתיכון לבית הספר היסודי. גיל הזוגות הראשונים ירד גם הוא באותה תקופה עד לכיתה ו'. הקוד הלשוני המקובל היה: 'חצה חברות', בדרך כלל באמצעות פתק שנשלח על ידי חבר. עצם ה'התחלה' עם ב/בת זוג נעשתה חלק חשוב, כמעט טקסי, בשלב ההתבגרות. העניין הגובר בפולחן האהבה הביא גם להצפת החנויות במוצרים סכריניים שיצרו בתבניות המיתולוגיה הוורודה: פוסטרים של זוגות לאור השקיעה, תצלומי 'חתן כלה', נפשי ירח דבש, כרטיסי ברכה עטורי לבבות, ספרי זיכרון, תקליטים ועוד.

תכנון של השבועון 'מעריב לנער', שהיה בשנת השישים והשבעים פופולרי מאוד בקרב בני נוער, משקפים את השתלטותה של תרבות האהבה באותה עת על הוויית בני הנוער בארץ - תרבות שהלכה ודחקה בהדרגה את תרבות אהבת המולדת של תנועת הנוער. טורים ומדורים בשבועון שעסקו ביחסים בין המינים נעשו פופולריים מאוד באותה עת, למשל המדור 'על בנים ועל בנות' שנהנה מזרם בלתי פוסק של מכתבי קוראים.

ספרים וסיפורים לצעירים בגיל התיכון, שעסקו באהבת נעורים, הופיעו כבר בשנות השישים וזכו לפופולריות רבה. הנפוצים והאהובים ביותר היו ספריו של ראובן קריץ ('טאות נעורים' (פורח, 1962) 'אחות קטנה' (פורח, 1966), 'אלון ועירית' (פורח, 1966), שנחשבו נעזים לזמנם (זו אחת הסיבות לכך שהמחבר נאלץ להוציא את ספריו אלה בהוצאה עצמית), והסדרה 'דפי תמר' של דבורה עומר (עמיחי, 1959, 1960, 1962, 1966, 1967, 1970). אולם תיאורי היחסים בין הנער לנערה בסיפורים הללו היו בדרך כלל מהוססים וקצרים, ובכך שיקפו במידה מסוימת גם את המבוכה שהיתה עדיין קיימת אז בתחום זה במציאות. הם נמהלו, כמנהג אותם ימים, בהרבה 'ציונות' ובמסרים ואווירה של פטרוטיזם ו'כפיף היי'.

במחצית שנות השבעים החלה להופיע ב'מעריב לנער' סדרה בשם 'על ואני' שהתמקדה לראשונה בטבילת האש הזוגית בגיל הנעורים, על מכלול היבטיה הרגשיים, והיותה סימן דרך חשוב בתולדות הספחות הרומנטית לבני הנעורים. הסדרה, שכתב איטו אבירם, עסקה בקשיים ובדילמות האופייניים לעולמם של מתבגרים ומתבגרות - 'בני טובים ישראליים' - בבית הספר התיכון; הלחץ סביב הלימודים (מבחנים, עבודות, העתקות מחברים, נזיפות מההורים וכו'); חוויית האהבה הבסרית (תסכול מאהבה נכזבת, קנאה בחברה/שזכה/תה באהובתך, התרגשות לקראת 'היציאה הראשונה' וכו'); התגבשות העמדה הפוליטית (בעיקר באמצעות ויכוחים סוערים בכיתה סביב אירועים אקטואליים); מניפסטים של עצמאות ובגרות (התגייסות למשמר האזרחי, רכיבה על טוסטוס, עישון ושתיית אלכוהול, 'בייבי סיטינג' אצל השכנה וכו'); תודעה ראשונה של מעמדיות ואליטיזם קבוצתי (עיוותים ברחוב עם 'פושטקים' מתגרים), ההפתעה, המבוכה והגאווה על השתנת הגוף (פלומת זקן, וסת); אווירת האחאות החמימה, שיכרון החופש והמתח הפנים קבוצתי שנוצרים בתוך החברה סביב הבילויים המשותפים (מסיבות ליל שישי, טיולים שנתיים, בילוי על שפת הים) וכיוצא באלה.

גיבורי הסדרה הם נער (איטו) ונערה (יעל): היא 'בלונדינית חטובה עם שכל בראש' והוא 'מזמר ערמומי המצליח גם לסדר את כל העולם וגם לגרום לכך, שכל העולם יתאהב בו'. תחילת ההיכרות ביניהם בבית הספר - הוא תלמיד השביעית והיא תלמידת החמישית שזה עתה החלה את לימודיה בתיכון. הסיפורים, המסופרים בגוף ראשון מנקודת מבטו של איטו ובמתכונת של יומן אישי, מגיעים כאמור בחוויות נעורים מגוונות, אך הציר המרכזי הוא התפתחות מערכת היחסים בינו לבין יעל: המבוסס של ההזמנה הראשונה: 'היא הביטה בי וידעתי שהיא מבינה הכל. אז המשכתי מייד, לפני שאעשה את עצמי לחוכא ואיטלולא: "א... בואי אתי לסרט היום... בואי! אני מבקש!"'; 'לבסוף חייגתי את המספר. למעשה, פחדתי. כה פחדתי, עד שליבי ההולם קיווה בדפיקותיו המתוחות שהיא לא תהיה בבית, או שלא ירמו את השופרת, או ש...'; השיחות והבילויים המשותפים; הקנאה הטבעית במחזרים ובמחזרות מתחרים: 'איני קנאי... אני רק מקנא. ובעצם... אני קנאי קיצוני ומפחיד, ואני מוצא את עצמי משולהב ומרוגז עד כדי כך שאני מוכן לנקוט פעולות לא הגיוניות; המריבות על עניינים של מה בכך: 'שוב נפלתי לתוך התקופה המסוכנת ביותר... כיצד לא דאגתי להימלט מרעידת האדמה העומדת להתחולל כאן מייד? ק, שוב מתחיל הוויכוח...'; ההתקרבות הגופנית בשעת הריקודים הסלונים והמזמזמים המהוססים: 'אני חוהה כיצד עושות אצבעותי את דרכן במעלה גבה עד שמתחפרות מתחת לשערתיה הבהירות והרכות'; התהוות האינטימיות והסרה הדרגתית של המחיצות והבושה: 'אני מבטיח לה שאעצום את עיני כדי שלא אראה את מה שמותר לי לראות בתוקף מעמדי החוקי כחבר שלה'; החרדה הראשונה לגורלו של האהוב/ה בעקבות תאוונה; הנשיקה הראשונה מפה לפה הפותחת את הדרך למין - שאגב אינו מוזכר במפורש: 'אני מתנפל על שפתיה, וניתק מהן אחרי בערך חצי השעה של מצמוץ ללא גבול... איזו נשיקה אלוהית'; והפרידות החוזרות המשקפות את מחזוריות החיים, את השאיפה הדואליות לקשר יציב ובה בעת לגיוון והתנסות חדשה, את מורכבות הקשר הזוגי ואת הצורך לתחזק אותו כל פעם מחדש:

אז, זהו! גמרנו. היא הולכת לדרכה ואני - חופשי ומשחרר. 'דון ז'ואן' היכול לעשות כרצונו, ולהתחיל עם כל הבנות שבועולם בלי לתת דין-וחשבון לאף אחד. האם זוהי הרגשת האושר? מחנק בגרון, דמעות בעיניים, חול על הגוף, וריצות אינספור אל המים ובחזרה, מתוך איזה דחף לא מובן להטביע את יגוני במימי הים התיכון. - 'יעל... אני אוהב אותך'... השפתיים ממלמלות, והגוף שוקע במים. שוקע, שוקע... קרקעית. לא, לא לאבד את הדעת. להנות מהמצב. היתה חברות והסתיימה, אז מה? אז מה? [...] האהבה הארורה הזו... איזה כאב, ואני עוד מוסיף וזורה מלח-של-ים על הפצע הטרי הזה... [...] וידעתי שאני כבול לעולם, באזיקים משונים של דמעות ומגע קליל של אצבעות נלחצות. וכשפסעתי במעלה דרך האספלט הקרירה, מותיר חוף ים כבוי מאחורי, הייתי חופשי, משוחרר, ולבד לבד...

הסיפורים קסמו לבני נוער משום שהם דיברו בשפתם וקלעו למערכת המושגים שלהם (אבירם ניחן ברגישות מיוחדת להלכי חח בקרב בני נוער), עסקו בחוויות המוכרות להם, ובכך שידרו לקוראים הצעירים שמתחים ולחצים הם עניין שגרתי ונפוץ, ולא הטיפו בצדקנות ופטרונית של הורים ומורים (למשל, חוויות כמו שתיית אלכוהול ועישון סיגריות במסיבה מתוארות בחיוב). הכתיבה הכנה-הוויזיית והעדימת המתחשבת של הגיבור היו גם הן חלק מסוד המשכיה של הסדרה הפופולרית. זאת ועוד, התבנית הסדרתית, כמעין טלנבלה לבני הנעורים, קשרה את הקוראים לדמויות הספרותיות ואיפשרה להם להיות שותפים בתהפוכות מערכת היחסים בין הגיבורים ולעקוב מקרוב אחר תהליך התבגרותם שהקביל להתבגרותם הם.

אך מעל לכול, 'על ואני' זכה לאהדה של קוראים רבים משום שהיה רומן רומנטי לבני הנעורים, מעין סימולציה לתהליך החניכה החילוני בגיל הנעורים בחברה הישראלית של שנות השבעים, אשר במידה רבה תקף עד היום. מבחינה סוציולוגית אפשר לראות בסיפורו של אבירם את המדריך הכתוב הראשון של אהבה זוגית לבני הנעורים ובעקיפין מנגנון סוציאליזטורי חשוב של פולחן האהבה.

הסדרה 'על ואני' כנסה (תוך הוספת קטעים שלא התפרסמו ב'מעריב לנער') בסדרת ספרים שהיו לרבי מכר: 'על ואני' (1976); 'יעל ואני' (2) (1982); 'על ואני - חילופי זוגות' (3) (1985); 'יעל וגם אני' (4) (1987); 'על ואני מתחתנים' (5) (1990), 'על ואני נפרדים' (6) (1991), 'על ואני בסוף האהבה מנצחת' (7) (1993), 'על ואני' (8) (1997). מאחר שעלילת הסדרה נפרשת על פני תקופה ארוכה, השינויים שהתרחשו בתרבות בני הנוער, שאבירם היה קשוב אליהם מאוד, והשינויים הערכיים שחלו בסופר עצמו מבצבים בה ומהווים מראה חברתית מעניינת. למשל, בתחום

לשון הסלנג (הסדרה סופחת ביטויים עדכניים) או במתירנות הגדלה של היחסים בין שני המתבגרים: לגיטימציה רבה יותר למזמזומים, כלומר לקשר פיזי אינטימי קדם מיני, ובגיל צעיר יותר. גם בתחום היחס למדינה אפשר למצוא בסדרה רמזים לשינוי העמוק שהתחולל בארץ ממחצית שנות השבעים ואילך. בספר הראשון, שיצא לאור ב-1976, הגיבור מתגייס ל'משמר האזרחי', ואילו בספר הרביעי, שיצא לאור אחרי מלחמת לבנון (ב-1987), הוא כבר כותב עבודה למורה להיסטוריה שסותרתה: 'מרד בר-כוכבא ומלחמת שלום הגליל: ניצחונות שהולידו כשלון ושואה'. תוכנה של העבודה, כהגדרתו: 'מדובר כאן בהשגות חדשות לגמרי על בר-כוכבא. אני מנסה לנתח את דימוי הגיבור שלו. יש לי הוכחות מדעיות שהוא היה מפקד צבאי מטורף... הוא המיט שואה על העם היהודי... כל הגלות... אלפיים שנה... זה הכל בגלל... [...]. בר כוכבא ואריאל שרון... העבודה משווה בין השניים: שני מפקדים שניצחו בקרב והפסידו במלחמה... איזו רלוונטיות, ועוד לקראת ל"ג בעומר'.

המאהב הישראלי כאוטיסט

בשלהי שנות השישים החלה הספרות העברית הקנינית למקד את מעייניה בסיפורי חזדים, ושירטטה את מערכת היחסים הזוגית במונחים ישירים יותר ופלקטיים ומהוססים פחות מבעבר. סופרי 'זור המדינה', שלא כסופרי 'זור תש"ח' שהתעלמו בחובם מעיסוק ישיר באהבה, כבר העזו לגעת בנושא בפתחות ובכנות נעזים יותר, אף על פי שגם אצלם קיים עדיין היסוס ועכבות מסוימות. העבודה ששני הספרים הנחשבים לחמנים החשובים ביותר של סופרי זור המדינה - 'מיכאל שלי' של עמוס עוז (עם עובד, 1968) ו'המאהב' של א"ב יהושע (שווקן, 1977) - עוסקים באהבה זוגית, ובכלל זה במתח המיני והרגשי הכרוך בה, ולא באהבת המולדת, מעידה על התמורה הזאת.

'מיכאל שלי', שנחשב לאחד החמנים הישראליים המוכרים ביותר בעולם, מקיף עשר שנים בחייהם של מיכאל וחנה גוּן, בני זוג בעשור השלישי לחייהם. הוא מתרחש בינואר 1960 אך מתאר, ממבט רטחוספקטיבי, את יחסיהם מהפגישה הראשונה ביניהם ועד למשבר המחריף של נישואיהם. חנה, נערה ירושלמית חסרת ניסיון בקשרים עם גברים, פוגשת באקראי בירושלים שאחרי מלחמת העצמאות במיכאל גוּן, סטודנט ואחר כך מרצה באוניברסיטה העברית. בין השניים לא ניצתת אהבה ויקדת, אך הקשר ביניהם מוביל לנישואים של נוחות. חנה לומדת ספרות ומתפרנסת כעוזרת לגננת; מיכאל עוסק בגיאולוגיה. אביו הזקן, לשעבר פועל מחלוצי העלויות הראשונות, המיילח לבנו קריירה אקדמית, תומך בו מחסכוניתו הצנועים. חנה ומיכאל חיים חיים צנועים, מתרחקים מפיוק וראווה, בדירה דהויה ומרהטת בצמצום, ושוקעים את אט בשגרת החולין. מיכאל שקוע במחקרו על סלעים ומאובנים, מקמץ בגילויי חיבה לאשתו ולבנו הקטן, והסתגרותו מכרסמת ביחסים בין בני הזוג. כל אחד מהם מתכנס בקליפתו הפרטית, ללא נקודות מגע. מצב זה נוח למיכאל, אך חנה מתייסרת, מנסה לשאוב מזיכרונותיה פיצוי על החלל הרגשי שנפער בחייה.

למעשה, אלה נישואים שנידונו מלכתחילה לכישלון, בשל בינוניותו ואפרוריותו של מיכאל לעומת יחודה של חנה, בשל הפער בין הדמות שחנה קיוותה לפגוש לדמותו האמיתית של בעלה, כפי שהתגלתה לה עם הזמן, ובשל האוטיזם שלו שאינו מאפשר לו לחוש את המיית הנפש של זוגות. הפער הזה מביא אצלה לדעיכת הכוח לאהוב ולהתנפצות חלומותיה. היא חשה כמו 'חנה'לה' בשמלת השבת' ששמלתה הצחה הוכתמה בעקבות מגע עם החיים הקשים והיא מצפה לאיזושהי תפנית נסית שתציל אותה - ציפייה שנכזבת וגורמת לה לחוש מרומה ומזכאת.

הסיפור נכתב מבעד לעיניה של חנה, המשרטטת לקוראים את דמותו של מיכאל ומפרשת את מעשיו ואת דבריו ומסבירה את טיב יחסיה עמו. היא התחנתה עמו, כאמור, לא מתוך אהבה ויקדת אלא משום שהוא הקנה לחייה יציבות. אבל היציבות הזאת אינה מספקת דיה והיא מנסה להתגרות בו, לערער את שלמותו, למן הרגע הראשון של הפגישה ועד סוף הסיפור במעין דפוס של יחסים סאדו-מזוכיסטיים. אפשר שיש בדמותו של מיכאל ביקורת חברתית על האוטיזם הצברי, כפי שכותבת רבקה כצלנסון:

מיכאל גוּן כבר מרמז על אפיוניו של 'הטיפוס הישראלי השגור' - אותה קשיחות רגשית, שקיעה יתירה בעולמו-שלו, חריצות מעשית ותכליתית, שאין עמה חיפוש גוונים רוחניים נוספים, ואף לא פיתוח עושר נפשי, בעזרת עין רואה ואוזן קשובה. לאחר שבבית-אביו וגם בבית ספרו קיבל חינוך חד ממדי של 'אהבת הארץ', בלא תשתית רוחנית רחבה, אין פלא, כי עבודה, מקצוע, שירות מילואים בצה"ל וקבלת דין ישראל כפי שהיא - אלו הם המרכיבים הבונים את עולמו, עולם גדור וסגור, אולי גם חסר לבטים ונטול-העמקה.

עצם העיסוק בזוגיות מנקודת מבט אינטימית יותר מתאפשר בין השאר משום שהמספרת בספר היא אישה והקורא חש, כבר מהפסקה הראשונה, כפי מצינת גברילה אביגור-רותם, 'שהוא קורא, כאילו בגנבה, טכסט אישי מאד, שנכתב מתוך מצוקה קשה למען הכותבת בלבד'. עיסוק זה סימל לדעת רוב מבקרי הספרות את חילופי המשמחת בפרוזה העברית. אולם אני מצאתי שגם סוג היחסים בין בני הזוג, כפי שהוא מתואר בספרו של עוז, מבטא את השינוי הזה. 'מיכאל שלי' 'מתכתב' במוֹבן זה עם 'הוא הלך בשדות'. מיכאל הגיאולוג של עוז הוא במידה רבה המשכו של אורי הפלמ"חניק של שמיר: גם הוא מופנם, רציונליסט, הישגי (הראשון בתחום הצבא והשני בתחום האקדמיה), גבר צברי השואף לעמוד עם שתי רגליים על הקרקע. מיכאל גוּן, בדומה לאורי, מתקשה לבטא את רגשותיו וכנגזר מכך גם את מיניותו. חבדי הנפש הפנימיים של חנה אשתו ושלו עצמו חסומים בפניו, כמו בפני רבים מבני דורו. חנה גוּן היא במובנים מסוימים המשכה של מיקה. היא חחנית, סוערת, רבת סיוטים, קומוניקטיבית, יצרית וארסית. אולם בניגוד לפסיביות הכנועה של מיקה, חנה היא הצד הדומיננטי בסיפור:

פעם אחת הצעתי למיכאל משחק: כל אחד מאתנו יספר הכל על אודות אהבתו הראשונה. מיכאל לא הבין מה כוונתי: הרי אני היא אהבתו הראשונה והאחרונה. ניסיתי לבאר לו: הרי היית ילד. היית נער. קראת רומנים. היו נערות בכיתתך. דבר. ספר. האם איבדת את הזיכרון ואת כל רגשותיך. דבר. הגד משהו. חדל לשתוק כל הימים, חדל להתנהל מיום ליום כאילו היית שעון מעורר, ואל תוציא אותי מדעתי. לבסוף נדלקה בעיניו של מיכאל הבנה מאומצת. הוא פתח וסיפר במלים זהירות וללא שמות-תואר על איזה מחנה-קייץ נושן בקיבוץ עין-חרוד. [...]. היה זה סיפור עלוב. אילו הוטל עלי להשמיע אפילו הרצאה בגיאולוגיה, לא הייתי מסתבכת כך.

דומה כי הדומיננטיות של אורי ביחס למיקה אינה מאפשרת לקורא לחזור לנבכי הזוגיות שלהם בספר המיתולוגי של שמיר ומעקרת בסיפור את

האהבה. אצל עוז, לעומת זאת, הדומיננטיות של חנה מאפשרת הצצה לתוך מערכת היחסים הזוגית המורכבת של הגיבורים והופכת את הרומן לאוטנטי, רגיש ופסיכולוגי יותר. גם הארטיסטיות משוחררת מעט יותר, ועל כל פנים 'בורגנית' פחות. מאחר שקשריה עם מיכאל אינם מספקים את תשוקתה, חנה מפצה עצמה בהזיות מין המבוססות על גן העדן האבוד של ילדותה. בדמיונה מופיעים זוג נערים תאומים ערבים, שחומי עור וחסונים, שכניה בשכונת קטמון, שהעריצו אותה ואף התגוששו והפגינו לפניה את גברותם המרומזת ואת כמיהתם הארטיסטית אליה. השניים, שבינתיים בגרו (גם בדמיונה) ונעשו גברים צעירים עזי יצרים, מקרינים פיתוי מיני ואיום בעת ובעונה אחת, כמו בדימוי הסבוך של הגוי הארטי בתרבות היהודית באמריקה ובאירופה. על משמעות ההזיות הללו נכתבו תילי תילים של פרשנויות.

'הרומן הרומנטי'

בד בבד עם העלייה במספרם של ספרי המקור בעברית המטפלים באהבה ובזוגיות חלה ממחצית שנות השישים ואילך גם עלייה משמעותית במספרם של הרומנים הקלים המתורגמים שעסקו באהבה הזוגית. העלילה בספרים מהז'אנר הזה היתה פשטנית, קיטשית ושובניסטית מאוד. להלן דוגמה:

פיליפ חדל מצחוק והזעיף את גבינו. הוא קרב אליה ובחן את הטביעות הכחולות שהכתימו את צווארה. 'לעזאזל! הפוחז הרחיק לכת במקצת. אך חוששני שאת הבאת אותו לידי כך. בחור זה עושה תמיד רק את המצווה עליו. הוריתי לו לבצע את המעשה בחשאי ככל האפשר, שלא לעורר את תשומת ליבם של אנשיך. הוא נכנס פנימה מבעד לפיזש האחורי של גנך. אך אין דבר, בפעם הבאה אומר לו לנהוג בפחות גסות'.
'אתה סבור שתהיה עוד "פעם באה"?'
'כל עוד תהיי סוררת ובלתי-מאולפת - כן. כל עוד תהיי קשת-עורף, כל עוד תעני לי בעזות-פנים ולא תצייתי לי. אני הנני ראש-הצייד של המלך. מורגל אני באילוף לכות עזות. תמיד סופן שהן מלקקות את ידי'.
'אני מעדיפה למות', אמרה אנג'ליק, בשצף-קצף. 'מוטב שתהרגני קודם'.
הוא נעץ את מבטו הכחול בעיניה, עד שנאלצה להפנות ממנו. דו-הקרב שנכון להם חזקה עליו שיהא עז ומר, אך היא כבר נתנסתה בכגון דא. להצלחה גדולה במיוחד זכו 'הרומנים ההיסטוריים', שנמכרו גם בעטיפה קשה. כך, למשל, 'אמבר' של קתלין וינדזור, 'קרולין שרי' של סולי סן לורן, 'קתרין הבוגדנית' של סרג' דאלן, 'ריחיים של אהבה' של מר ג'ונסון - כולם ספרים שהוציאה לאור הוצאת מ. מזרחי בתל אביב, שהיתה מן המובילות בז'אנר הזה. הספרים הללו שיקפו את הטרנספורמציה שעברה האהבה בעולם המערבי ורובם טיפלו בנושא באופן מורכב ונאמן יותר למציאות החברתית והפסיכולוגית מהספרים המתורגמים שיצאו לאור בארץ בעבר.

בשנות השבעים שטף את הארץ גל חדש ומסיבי יותר של 'ספרי כיס' מן הסוג שנקרא 'הרומן הרומנטי' או 'ספרות זולה', כגון, 'הבית לרגלי ההרים' של מונס דבסון (1972), 'אהבתה של קיטי' של ג'ון קונברס (1972), 'נישואין מדומים' של דניאלה פלציאני (1974), 'הנבואה הנפלאה' של ג'ון ארבר (1974) ו'המדבר הזועם' של מרגרט ווי (1974). המובילות בתחום 'הרומן הרומנטי' היו הוצאת 'שלי' שהוציאה לאור את סדרת 'הרומן הרומנטי', והוצאת 'רמזור', שהדפיסה סדרה של רומנים מתורגמים שזכו להצלחה מסחרית ניכרת. 'רמזור' היה חוזה מיוחד עם הוצאת הספרים הלונדונית Mills & Boon לתרגום סדרה של ספרי 'Romance'. השמאלץ הדביק שאיפין את הספרות הזאת, שפרחה אז ברחבי העולם, סיפק לציבור רחב של צרכנים את הצורך שמספקות היום אופרות הסבון והטלנובלות הטלוויזיוניות. להלן דוגמה הממחישה את הדמיון בין הז'אנר הספרותי הזה ובין הטלנובלות של היום:

ריק קורדראז נהג בשתיקה [...] היא אחזה בחוזקה בידית הדלת והביטה החוצה בנוף הפראי שבו חלפו ביעף. [...] היופי והזרות שבנוף נגעו ללבה. בכל דבר שהביטה ניבטו לעברה חיים, ובשתיקה מרה מזכרה בדויד... היה עליו להיות עמה כדי ליהנות גם כן. אהובי - או אהובי, אני רוצה להמשיך לחיות בלעדיך! ריסייה הצלו על פניה החיוורים. היא רצתה לבכות, לצעוק, למחות כנגד הידיעה הבטוחה שעליה להמשיך לחיות ללא האדם שאהבה [...]

הגילוי לא הפתיע את לין. היא חשדה מזה זמן מה שלרזזה יש בעיה הקשורה בגבר - חבל כל כך שהאיש נשוי! 'זה מצב טפשי, חסר תוחלת להתאהב בגבר נשוי', הודתה רזזה. 'אך האהבה תוקפת אותנו כשאנו לא מוגנים ורק כעבור שלוש שנים של עבודה במקום נוכחי לדעת שאני עובדת עם אדם אהוב עלי. ברגע שידעתי את הדבר, החלה אהבתי לגדול'.

עם הקמת הטלוויזיה הישראלית נוסף לתרבות האהבה בארץ 'מגבר' בעל עוצמה רבה וטח השפעה עצום. הטלוויזיה שידרה כבר מראשיתה סדרות אמריקניות סכרניות, שהצטיימו באוריינטציה חמנטית מובהקת, ויצרו מודל חיקוי חשוב, בעיקר לבני נוער. גם לקולנוע המקומי היה תפקיד חשוב בהתפתחות 'עבודת האהבה'. על המסך הופיע גל חדש של סרטי אהבה ומערכות יחסים סוחטי דמעות, בהם להיטים אמריקניים כמו 'סיפור אהבה'. מקצת מיוצרי הקולנוע הישראליים ניסו ללכת בנתיב הספרות הקמנית וליצור סרטי זוגיות מורכבים בעלי אופי פסיכולוגי. למשל, 'אני אוהב אותך רזזה' (1972) של משה מזרחי, 'שתי דפיקות לב' (1972) של שמואל אימברמן, 'מתנה משמים' (1973) של גד בן ארצי, 'צ'רלי וחצי' (1974) של בעז זיידון, ו'מיכאל שלי' (1975) של דן וולמן. אחרים עזדו בנתיב השמאלץ יותר של 'הרומן הרומנטי', שנקרא בקולנוע 'סינמה-הומן', כדי להגיע לקהל גדול ככל הניתן. כך, למשל, 'אריאנה' (1972) ו'נורית' (1972) של ג'ורג' עובדיה. סרטי אהבה נעשו כה פופולריים באותה תקופה עד שגם מגזין המוזיקה, הטלוויזיה והקולנוע 'להיטון' כלל מדור של 'סרטי בתמונת' שרובם עסקו בסרטים מסוג זה. אחד הגיליונות הוקדש ל'צד השני', שתואר בעיתון כ'סרט ישראלי צבעוני, דרמה של אהבה על רקע ההווה הישראלי'. להלן קטעים מתוך התמונה הראשונה והאחרונה:

תמונה ראשונה: אסף דורון (אורי לוי, עם המצלמה ביד) הוא במאי וצלם סרטים ישראלי כבן 40, גרוש ואב לילד. הוא קשוח, ציני, חסר רגשות ועוסק בעיקר בסרטי פירסום אוויליים. בעת צילומו של סרט פירסום כזה, במחנה היפיס, חוזה בו נערה אמריקנית סאני (שרן-סמית משמאל).

תמונה אחרונה: כל הלילה שלאחר מכן יושבת סאני באולם, מול מכונת העריכה ומכינה את תגובתה לעולם הצביעות הממוסחרת וחסרת הרגש שבו פועל הגבר האהוב השנוא עליה, אסי דורון. סרט פירסום שיגרתי הופך בידיה לפארודיה לעגנית על סוג זה של סרטים. למחרת מוקרן הסרט לעיניהם של המפרסמים - והללו מתפוצצים מזעם. אך אסי, כאשר כעסו על מעשיה של סאני שוכך, עולים געגועים אליה. היא נעלמה והוא חש כי בעצם אהב אותה. הוא יוצא לחפש אותה ב'שבט' ההיפייס - אך אינו מצליח למוצאה עוד.

מפנקס השדכנית לאתרי 'פנויים פנויות'

הערה; גרסה מורחבת ומעודכנת של פרק זה מופיע במאמר "דפוסי היכרויות ובחירת בן ובת זוג באוכלוסייה החילונית הוותיקה".

השדכן הראשון בתולדות היהודים היה אליעזר, עבד אברהם, שנשלח לארם נהריים למצוא אישה ליצחק (כזכור, הוא קיבל הוראה לחפש אישה מקרב בני משפחת אברהם). המשימה הוכתרה בהצלחה, ככתוב: 'ויבאה יצחק האהלה ויחן את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה' (בראשית כד 67). חשיבותו של הקשר האנדוגמי (נישואים בתוך הלאום/ העדה) בתרבות היהודית הוא מן הסתם אחת הסיבות לכך ששדכנות תופסת מקום חשוב במסורת היהודית (סיפורים, אגדות, מדרשים ועוד). מעניינת וראויה למחקר נפרד היא העובדה שבמסורת היהודית היחס לשדכן ולשדכנית הוא דו-ערכי. מצד אחד, בשל חשיבותו הרבה של הזיווג לבני הזוג, למשפחותיהם ולשבט המורחב (לא בכדי מכונים האיוסטים 'קידושים') ובשל הקושי הכרוך בתפקיד (חז"ל טענו כי 'קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף'), הם נתפסו כאנשים מכובדים וזכו להערכה והוקרה. מצד אחר, סביב מעלליהם נרקמו מאות בדיחות. לדוגמה, הבדיחה המפורשת את המילה 'שדכן' כראשי תיבות של 'שקר דובר, כסף נוטל'. אפשר להניח שהבדיחות נבעו בין השאר מרגישותו של הנושא והיותו מעורר מבוכה, מהכישלונות בזיווג המעוררים כעס ותרעומת במשפחה, ומסכסוכים בשאלת שכר הטרחה.

הפיקוח ההדוק על בחירת בן או בת זוג היה חלק מרכזי במנגנון השליטה של הקהילה היהודית על חייו של היחיד, ולכן לא ייפלא שעם חילונה של החברה היהודית במזרח אירופה, הופיעה גם התנגדות למוסד השידוכים, כפי שמציין דוד ביאל בספרו: 'המשכילים ראו בנישואין המוסדרים ובמעמד הייחודי של השדכן את הסמל הפוגע ביותר של העריצות האטומה והמסחריות השפלה שצינו את החברה היהודית המסורתית. הם ניצלו את ספריהם וזיכרונותיהם לתקוף את השיטה בסרקזם מר. היו שלא הסתפקו בהוקעה ספרותית של הנישואין המוסדרים, ומרדו בהם גם בחייהם'.

המהפכה החילונית של הצינות הביאה לשינויים חשובים בתרבות השידוכים היהודית. הגיל הרצוי לנישואים עלה מ-16 שנה לאישה ו-18 שנה לגבר (לכל המאוחר) בתקופה הטרום ציונית ל-22-24 לשני בני הזוג בתקופת היישוב וראשית המדינה. גם מעורבותם של ההורים הצטמצמה במשפחות החילוניות לפיקוח לא פורמלי על בחירת בן/בת הזוג של צאצאיהם ('מה אבא שלו עושה?'), 'עם הבחורה הזו אתה תתחתן על גופתי המתה!!!') ולאחר הבחירה. את השדכנים המקצוענים החליפו שדכנים לא פורמלים כמו קרובי משפחה, חברים וידידים, ובעיקר הצעירים עצמם התרים זה אחר זה בתקופת חיזור בת מספר שנים של ניסוי וטעייה ('יוצאים בחד'). אך דומה שבתחום אחד מרכזי לא חל שינוי מהותי בתרבות השידוכים הצינית החילונית בהשוואה לזו היהודית מסורתית: חשיבות הנישואים והקמת המשפחה.

לכאורה, בשל תהליכי הפמיניזציה, האינדיבידואליזציה והפולרליזציה שעברה החברה הישראלית בשנים האחרונות ניתן היה לצפות שהלחץ להינשא יקטן. בפועל הדבר לא קרה, אולי להפך. אף על פי שמשך תקופת החיזור גדל וגיל הנישואים הממוצע המשיך לעלות, השאיפה לנישואים לא פחתה. ישראל היא אחת המדינות ששיעור הנישואים בה הוא מן הגבוהים ביותר במדינות המערב ונתון זה נשאר יציב למדי לאורך השנים. אפשר להניח שאחת הסיבות העיקריות, אם לא העיקרית, לתופעה זו היא אתוס ומיתוס הזוגיות, הדוחפים את הצעיר והצעירה לממש את עצמם במסגרת הקשר הזוגי. מה שבכל זאת השתנה הוא הסגרגציה העדתית והסנקציה המשפחתית של כל אחת משתי העדות היהודיות, האשכנזית והספרדית, על בחירת בני זוג מהעדה האחרת. בשנות השישים 9% מהנישואים בישראל היו נישואים בין עדתיים ואילו בראשית שנות התשעים היה שיעורם 25% (הסטטוס העדתי נקבע על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על פי מוצא האב). יש לזכור שלאור הפרופורציה של מזרחים ואשכנזים באוכלוסייה הישראלית, שיעור של כ-50% של נישואים בין עדתיים יעיד על ביטול מוחלט של הסגרגציה העדתית בתחום זה. זהו אחד הנתונים הסטטיסטיים המשמעותיים ביותר על הפער הבין עדתי בארץ והוא מלמד על מגמה של סגירה הדרגתית של דעות קדומות בין שתי הקבוצות.

שינוי נוסף ומשמעותי לא פחות התחולל בתחום מנגנוני השידוך. מוסכם על חוקרים שונים העוסקים במאפייני המשפחה בישראל, שהחברה הישראלית היהודית היא אחת החברות החילוניות המלחיצות ביותר בתחום הנישואים והסובלניות פחות ביחסה לרוקחות. לכן רק טבעי שכאשר הדרכים הסטנדרטיות להשגת בן/בת זוג מוצא, כאשר תקתוק השעון הביולוגי הולך וגובר, ו'שוק' הנישואים הולכים ונסגרים, דרושים מנגנוני 'עזרה אחרונה' שייבילו לחופה. בישראל, כמו בחברות חילוניות אחרות, אלה הם משרדי השידוכים ומודעות היכרויות בעיתונות.

בשנים הראשונות לאחר קום המדינה הגיעו ארצה מאות אלפים אנשים בודדים, רובם ניצולי שואה מאירופה. ואף על פי כן, לא היו באותן שנים בסקטור החילוני-מסורתי שדכנים מקצועיים רבים. בקרב האוכלוסייה האשכנזית פעלו קומץ משפחות שדכנים ששמן הלך לפניהן עוד לפני קום המדינה, כמו משפחות ליבר, ליון ושץ. השידוך אצל המזרחים נעשה בדרך כלל בתיווכם של קרובים. מודעות שידוכים פורסמו בעיתונות העברית כבר מראשיתה, אך מספרן היה מצומצם ולא הוקצה להן מזור נפרד בעיתון. מודעות השידוכים של 'מעריב', למשל, החלו להתפרסם במזור מיוחד רק משנת 1952. קודם לכן פורסמו המודעות במזור המודעות הכללי, בסעיף 'שונות'.

השידוך בשנות החמישים נחשב לנושא דיסקרטי ולא הרב לדבר או לכתוב עליו בפומבי. כתבה חריגה ופיקנטית, שמתרתה "ציידות החתנים" מאמריקה, שהתפרסמה ב-1953 בשבועון 'חיי שעה', פותחת צוהר נדיר לשוק הנישואים באותה תקופה ולקודים החברתיים ששררו אז בתחום זה

בקרב משפחות רבות בארץ, בין השאר תפיסות שוביניסטיות גבריות שראו בשידוך תהליך שבו מחפשים לגבר אישה הולמת. להלן קטעים ממנה:

אין זה סוד, כי בארצות-הברית רווחת סברה, שבחורים בישראל מתלבטים בבעיית הנישואין וכי שורר כאן מחסור עצום בבחורות. זאת ועוד: באמריקה סבורים כי הבחורים בארץ נחנו בלב זהב' ובדעות 'מתקדמות' עד כדי כך, שאין הם 'בודקים בשיני' הבחורות... העיקר הוא אצלם, כמו שאומרים, 'השמלה'... ונוסף לשמלה: בחורה עם קצת מזומנים, פנקס צ'קים, חשבון בבנק והיתר כניסה לאמריקה. [...] תוך כדי רדיפה אחר 'הנושא' הצלחתי להכיר כמה בחורות אמריקאיות ואת בני זוגן הישראליים. הבה ואציגם לפניכם. בחורה זו היא כבת 32, אולם נראית צעירה יותר. דוברת אנגלית טובה ואילו האידיש בלולה מלים רוסיות. היא מסבירה, שבבית דיברו אידיש כזאת. הבחור שנישאה לו בארץ הוא 'ייקה', שאינו יודע אנגלית ואף אינו מבין את האידיש-רוסית שלה. לאביה חנות-מכולת 'גדולה' בלוס אנג'לס. כדי להוכיח זאת היא מראה מודעת-עסק שאביה מפרסם בעתון מקומי. היא עצמה עבדה במשרד, חסכה כסף וזה 3 חדשים עורכת סיור סביב העולם. ביקרה בפאריס, רומא, קפריסין - והגיעה לארץ, כדי לראות את 'יזראאל' וגם... למצוא בחור.

בשנות השישים התרחב במקצת ענף השדכנות. משרדי שדכנות נוספים הופיעו בזירה (מקצתם נעלמו כלעמית שבאו ומקצתם שרדו תקופה ארוכה יותר) וגם מספק של מודעות ההיכרות בעיתונות גדל. עם זאת, ההסתייעות בשדך או בפרסום מודעה בעיתון נחשבו עדיין לבלתי מסבדים, או לפחות מביכים, ואנשים התביישו לחשוף את העובדה שהם נעזרים באמצעי הזה כדי למצוא לעצמם בן זוג.

הטלטלה הראשונה בענף השדכנות התרחשה כאשר בשלהי שנות השבעים הופיעה במפתיע שדכנית חדשה בשם הלנה עמרם, ששינתה את עסקי השידוכים מן היסוד. עמרם (ליבוויץ) נולדה בקרית חיים לאם שעלתה מכוורדיסטן ולאב ניצול שואה. הוריה התגרשו בהיותה בת 12 והיא נאלצה לעבוד לפרנסתה כעוזרת בית כבר בגיל 14. את בעלה הכירה בצבא בשידוך וההצלחה של נישואיה הניעה אותה לנסות את כוחה באופן חובבני בשידוכים. היא החלה לשדך גברים לכמה נשים מחוג חברתיה שאיבדו את בעליהן במלחמת ששת הימים, ומשנוכחה לדעת שהביקוש גדול וחושיה בתחום זה חדים, החליטה להפוך את התחביב למקצוע. עמרם פתחה שלושה סניפים בארץ, ויצאה בקמפיין פרסומי נרחב שכלל בין השאר מודעות ענק בעיתונות. הקמפיין התמקד בדמותה והעניק לה מעין הילה של 'הכוהנת הגדולה' של הזיווגים והשידוכים, שתביא ישועה ומזור לכל המיחלים לאהבת אמת. היא ניחנה במראה אקזוטי של בעלת אוב, שתרם להילה הזאת. עמרם סנתה 'החולס רויס של משרדי השדכנות' ו'השדכנית של המדינה', והלנה נעשה שם נרדף לעסקי השדכנות בארץ והעסקים פרוחו.

הקמפיין של הלנה היה בעל חשיבות חברתית משום שזו היתה הפעם הראשונה שמשרד שידוכים מפרסם את שירותיו בסגנון של חברה מסחרית ומציג את השידוכים כביזנס לגיטימי. יתר על כן, בעקיפין הוא הוציא את השידוכים מהארון ותרם להחלשתה (לא לביטולה) של הסטיגמה שדבקה בהם, לאמור, שהם מוסד השייך לעולם החרדי בלבד ומי שנעזר בהם הוא בגדר כישלון אישי. אחת האינדיקציות לשינוי התדמית שמוסד השידוכים עבר בעקבות הופעתה של הלנה בזירה היא השתרשות השימוש במושג 'פנויים' ו'פנויות' במקום 'חוקים' ו'חוקות' (לאחרונה צמחו ביטויים נוספים כגון 'סינגלים', 'חיפשויות', 'זמינים', 'חופשיים' ו'בדידים') ובמושגים 'היכרות' ו'דייטים' במקום 'שידוך'. הלנה עצמה נזרה מלקוחא לעסק שלה 'משרד שידוכים' אלא כינתה אותו 'משרד תיאום, ייעוץ והכונה לזיווג', שם שעשוי אולי להעלות חיך של גיחוך, אבל באותה מידה גם לשמש ראיה מעניינת לשינוי התפיסה שהיא הובילה.

אך לא רק הקמפיין אלא גם שיטות העבודה שהנהיגה הלנה במשרדיה היו חידוש בענף. היא ניסתה לפתח מתכונת שיטתית יותר של סינון וזיווג בני זוג מתאימים, שכללה בין השאר מילוי שאלון תולדות חיים ותיאור מהו בן הזוג האידיאלי בעיני הלקוחות, שיחה עם פסיכולוג או עם עובדת סוציאלית ובדיקת כתב היד על ידי גרפולוג. את העובדות שמסח הלקוחות בדק משרד חקירות ואם התברר שהמועמדים נמצאו מתאימים לסטנדרטים המבוקשים, הם קיבלו חוברת שמתוכה יכלו לבחור את בן הזוג המתאים להם. חידוש אחר שחידשה הלנה היה 'תכנון אסטרטגי' של 'כיבוש היעד'. בריאיון איתה, אחד מני רבים שהתפרסמו בעיתונות במהלך השנים, היא הרצתה את עיקרי התורה שניסתה להרביץ בלקוחותיה הנאשים: מושל ראשון הוא יציאה ממעגל הפגישות המסחרר. לטענתה, הריצה מפגישה לפגישה מתוך שאיפה לא ריאלית להכיר בן זוג מושלם שוחקת ומערערת את האמונה בסיכוי למצוא אותו. שנית, לא רצוי ללכת ל'בליינד דייט' מבלי לדעת פרטים מדויקים על בן הזוג (גיל, מקצוע, השכלה, מראה, מצב כלכלי, תחביבים, תכונות אופי וכו'). מידע מקדים, מפורט ככל האפשר, שאותו יכול לספק כמובן משרד ההיכרות, מצמצם את מפת הנפש.

אף שההמלצה הרווחת היא 'להיות טבעיים', הלנה תבעה מלקוחותיה לתכנן מראש את ניהול הרחשם ולהתכונן היטב לפגישה. למשל, חשוב לבחור בקפדנות את מקום הפגישה - לא מקום שבו מבקרים רבים אלא מקום קטן ואינטימי עם 'אווירה שתיצור כימיה'. לאישה המליצה הלנה לא לדבר בפגישה הראשונה רק על עצמה ובודאי לא על חסרונותיה ומצוקותיה (הבעל עזב אותי, יש לי אוברדרפט וכו'). בכלל, לדעת הלנה ביקורת עצמית היא רעה חולה, ו'כשאת אוהבת את עצמך - קל יותר לאהוב אותך'. המלצותיה ניתנו בדרך כלל בגוף שני נקבה. הלנה גרסה, בניגוד לתקינות הפוליטית, שחשוב להנעים את זמנו של הגבר. 'תחמיאי לאגו שלו וותרי על כבודך', אולי מפני שהיא לא האמינה בפמיניזם ואולי מפני שהיא, כמו רבים אחרים, ראתה בגברים ילדים מגודלים הזקוקים לליתוף מתמיד. חתונה, לשיטתה של הלנה, היא ציפיה המגשימה את עצמה. 'אתם צריכים להאמין שאתם מתחתנים בשנה הבאה', הטיפה ללקוחותיה, שכן חוסר אמונה מוקרן כלפי חוץ ומבריח את בן הזוג. ביישנות היא מתכנן לחוקות. כשמציקים לכם בשאלה 'מתי החתונה?' תענו: 'נ', תכירו לי משהו'. זה לא מוריד מכבודכם, זה רק יכול לעזור. המלצה נוספת היא לא למהר להיכנס למיטה. 'תני לו לרצות אותך ולחזר אחרך. קודם תתאהבם, תלמדו להאזין זה לזה. תצרו קשר עמוק ואמיתי לפני השלב האינטימי'. המלצה אחרת, מעט מסובכת, שלא לומר מביכה, ועל כל פנים משעשעת היתה: 'הטריק להוביל את בן הזוג מתחת לחופה, הוא לגרום לו שיתאהב בך טיפ טיפה יותר מאשר את אוהבת אותו. כששני אנשים אוהבים בדיוק אותו הדבר, במריבה הראשונה אף אחד לא ירצה לוותר וילך לדרו. אם הוא אוהב אותך טיפ טיפה יותר, הוא מסכים ללכת לקראתך'. ומעל לסל: 'אישה צריכה ללמוד לא לתת לבן הזוג לקחת אותה כמובן מאליו ולעולם אסור לתת את עצמך במאה אחוז. 95% זה בהחלט מספיק. ב-5% תשארי בלתי מושגת, כדי שישאר אתגר לבן הזוג. כשאת צודקת עמדי בהחלטיות על שלך ובשום אופן אל תזיחי את עצמך, היי תמיד יפה ומושכת'.

ולבסוף, ניסיונה לימד אותה שלא כל אחד כשיר באמת לנישואים. יש אנשים שאינם יכולים לחלוק את שיש להם עם הזולת ואינם מאמינים שיש משהו שבו באמת יתאהבו או שמישהו יכול להתאהב בהם. לספקנים ולפסימיסטים מן הזן הזה חבל על המאמצים ומוטב שיסכימו עם חווקותם הנצחית.

העצת שהשיאה הלנה - ואפשר שגם שדכנים אחרים - התאפיינו אפוא בתפיסה שוביניסטית. למשל, רובן מופנות לנשים, אף שבעיית החוקות אינה מייחדת כמובן רק נשים. אך אולי הדבר נעשה מפני ששיעור הפניות מעל גיל 35 גדול כמעט פי שלושה ממספר הפניות באותה שכבת גיל, ואולי משום שהשדכנים 'בתוך עמם הם יושבים' ומודעים יותר מהפסיכולוגים היושבים במגדל השן האקדמי ובקליניקות הסטריליות שלהם לתפיסות המושרשות - ובכלל זה הדעות הקדומות - בציבור הישראלי.

אבל דווקא כאשר היה נדמה שעמרים צועדת במסלול של הצלחה אישית ומקצועית, הדברים השתבשו במפתיע. ב-17 בדצמבר 1979 שידרה הטלוויזיה כתבת תחקיר על משרד השידוכים 'צמד' שבהנהלת עמרם. 'צמד' היה אז בשיאו, והעיתונות מלאה במודעות פרסום ענקיות שלו, שהבטיחו מענה מהיר לאושר הנכסף, עם תמונה מעוררת אמון של הלנה עמרם בפינה. כתבת הטלוויזיה שרי רז, שפירסמה את הכתבה, ניסתה להוכיח שההבטחות של הלנה הן כזבות והאושר המובטח הוא לא יותר ממלכודת כספית. ההשפעה היתה הרסנית: הלכות החלו להדיר רגליהם מ'צמד' והמשרד נסגר בתוך זמן קצר. הלנה לא יצאה מהבית מחב בוש, השיבה ללקוחותיה את כספם וכעבור זמן קצר עזבה את הארץ מרירה אך לא מובסת. היא החלה לשקם את עסקיה באמריקה ובאנגליה ובתוך עשור הפכה לאימפריה כלכלית עם מספר גדול של לקוחות ולדמות ידועה המשדכת לא רק ל'עמך' אלא גם לאצולת הממון. כתבות עליה וראיונות עמה הופיעו בעיתונות ובתוכניות טלוויזיה יוקרתיות בארצות הברית ובאנגליה, למשל, כתבה ב-Elle וראיון בתוכנית הטלוויזיה של טרי ווגן, 'ג'וני קרסון הבריטי'.

באותן שנים תיכננה הלנה את נקמתה. היא הקדישה חמש שנים מחייה וחלק ניכר מממונה להגשת משפט דיבה נגד הטלוויזיה. הסוף היה מתקן-מריר. המשפט הסתיים בניצחונה: השופט ביקר קשות את רז ופסק לעמרם פיצויים בסך 23 אלף דולר. בעקבות המשפט ניסתה הלנה לבנות מחדש את אימפריית השידוכים בארץ, ואף הכריזה על כוונתה לרוץ לכנסת בראש רשימה של פנייים ופניות ולהקים ארגון ארצי 'לקידום זכויות האזרח הבודד בישראל - חוקים, גחשים, אלמנים וחד הוריים' ששם לעצמו למטרה 'להגיש עזרה פסיכולוגית, נפשית וחומרית כאחת'. אולם בשלב זה הלנה כבר היתה 'פאסה', שכן עסקי השידוכים נעשו שוק פרוץ ותחרותי. קמו לה עשרות מתחרים, מקצתם שרלטנים ורמאים, הגובים סכומי עתק תמורת שירותיהם.

אחד הגורמים לשרלטנות שפשתה בענף היא העובדה שענף השדכנות אינו מעוגן בחוק. חבר כנסת אברהם הירשזון (ליכוד) הציע בזמנו חוק חוק שיחייב הקמת מנהל ומרשם שדכנים, אך הצעתו טרם התקבלה. במשך השנים גם קמו מועדוני 'פנייים פניות', המארגנים ערבי היכרות וטיולים משותפים האומרים לגבש את האנשים בסביבה אחרת, ופעילויות נוספות לחבריהם.

בשנות השמונים הצטרף הרדיו לחגיגת השידוכים, כאשר בשנת 1983 עלתה לשידור בקול ישראל התוכנית 'חבר מאותו כוכב' (בעריכתה והפקתה של מלכה למדן). התוכנית אירחה באולפן גברים ונשים (בדרך כלל משכילים) שביקשו להכיר בני זוג. האורח או האורחת סיפחו על עצמם, על חייהם ושוחחו בטלפון עם חצי תריסר גברים או נשים כדי ליצור קשר. בשלוש שנות שידורה של התוכנית התארחו בה 150 אורחים, ושמונה היכרות הסתיימו בנישואים. התוכנית שודרה אמנם בשעות הערב המאוחרות, שאינן מצטיינות בדרך כלל ברייטינג גבוה, אך היא תרמה לשבירת הטאבו החברתי הקובע שאין מדברים על נושא בפומבי.

יתרה מזו, כפי שהעידה למדן בראיון עמה, 'העובדה ששיבצו בתוכנית גברים ונשים פנייים בעלי רמה, שברה מוסכמה כלשהי שהייתה מקובלת עד כה בחברה הישראלית, כאילו שאל משרדי היכרות והשידוכים פונים כל הלא יוצלחים. מהבחינה הזו הצלחנו מעל למשוער'. במקביל לפרסום המסחרי של מודעות היכרות החלו גם העיתונים הגדולים ומגזיני הפנאי לפרסם כתבות רבות העוסקות בתופעת השידוכים ולהשיא עצות בתחום זה.

מנגנוני השידוך המסחריים (משרדים ומודעות פנייים פניות בעיתונות) נעשו נחוצים מתמיד ממחצית שנות השמונים ואילך, בשל היחלשותה של הקהילה התומכת והעלייה במספר הגרושים/ות והאלמנים/ות ובשל תהליכי אינדיבידואליזציה והעמקת הציפיות מהקשר הזוגי. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 1999, כ-35% מהציבור היהודי המבוגר בישראל, יותר משליש, הם פנייים. במספרים מדובר בכ-1.23 מיליון בני אדם, זאת לעומת כ-20% בלבד בראשית שנות השישים. בין 1998 ל-1999 עלה מספרם של הפנייים היהודים ב-9% לעומת הגידול הכללי באוכלוסייה באותה שנה, שהיה רק כחמישית מזה, 1.8%. עד גיל 34 מספר הפנייים גדול ממספר הפניות, אבל מגיל זה ואילך משתנה היחס ובגיל 50 מספרן של הנשים הפניות כפול מזה של הגברים. זאת, ככל הנראה, משום שאלמנים וגרושים 'מצליחים' יותר להינשא מחדש, ואולי אף מעניינים יותר מהגרושות והאלמנות. שיעור הגברים הפנייים מכלל הגברים הבוגרים הוא 32% לעומת שיעורן של הנשים הפניות, 38.2% מכלל הנשים הבוגרות.

תעשיית היכרות לא רק התרחבה, התבזרה והתמסחרה ממחצית שנות השמונים ואילך, אלא גם הטכניקה של הזיווגים השתכללה עם הזמן בהשפעת מהפכת הטלוקומוניקציה. למשל, השימוש בסרטי וידאו, בטלסקט, במאגרי מידע ממוחשבים, בשירותי טלפון (שירות 'בזק' לפנייים פניות), ולאחרונה גם באתרי האינטרנט, שהפופולריות שלהם עולה משנה לשנה. כאן נעיר במאמר מוסגר: טרם נערך מחקר מוסמך על מידת יעילותם של המנגנונים הללו, והסברה היא שאין היא גבוהה במיוחד ובעיית הבדידות רק הולכת ומחריפה משנה לשנה. אולם אתרי היכרות באינטרנט עולים כפורחים בכל העולם (בארץ פועלים מספר אתרים כאלה, דוברי עברית) והם צפויים להערכתו ולהערכת סוציולוגים אחרים לשנות מן היסוד את תרבות היכרות ואולי את תרבות הזוגיות והאהבה כולה. אפשר לשער, למשל, שבעתיד הלא רחוק אתרי היכרות ישמשו לא רק את אלה שנאשו מלמצוא בן/בת זוג באפיקים הרגילים (מסיבות, לימודים משותפים), אלא את רוב אם לא את כל אוכלוסיית הרוקים/ות, הגרושים/ות והאלמנים/ות. יתרה מזו, ייתכן שפעילות החיזור, הנקטעת (או לפחות ממותנת) בעקבות הנישואים, תשוב להעסיק זוגות נשואים, שכן האינטרנט מאפשר לך להיות אנונימי ומקטין את המתח בין נאמנות לבן/בת הזוג ובין הסקרנות והדחף לקשר אינטימי עם אנשים נוספים. במילים אחרות,

אפשר שהאינטרנט ייצור בעתיד מציאות חדשה שבה אפשר 'לבגוד' באופן אפלטוני בלי להרוס את הנישואים.

איתור 'מאגר המתאימים' באמצעות המדיה הכתובה כפוף לאילוצי לשון התקשורת וליכולות הכספיות. לך הוא מתאפיין בקיצור רב - בדרך כלל 15 מילים - ובעניינות מעשית. נמסרים בהם נתונים חיוניים כמו גיל וגובה, וכן צפנים שמתוכם קל יהיה לקרוא לקבל תמונה ראשונית על מפרסם המודעה ומה הוא מחפש. למשל: 'גבר נאה, מבוסס 173/35, מחפש אישה עדינה, יפה וחברית מתחת לגיל 30'. אולם חרף תמציות אפשר למצוא במודעות רמזים על הקודים החברתיים בתחום החיזור ובחירת בני הזוג, ובאופן מורחב יותר על דרך הצגת העצמי בתקופה נתונה. ואכן, במחקרה של חנה מיבר, המנתח את תוכן של מודעות שידוכים שהתפרסמו בעיתון 'מעריב' בשנים 1949-1978, נמצא כי לאורך השנים היתה עלייה בחשיבות של תכונות משיכה אישיות כמו יופי ואינטליגנציה ובחשיבות ההשכלה, והדבר מלמד שהמוקד בהתקשרות לנישואים הוסט מהתקשרות כלכלית, המעידה על המצוקה הכלכלית שהמדינה היתה שרויה בה, להתקשרות חברתית רגשית מינית, המעידה על העלייה בחשיבותם של הערכים הללו.

מאחר שחלק גדול מהמודעות מפורסמות היום על ידי משרדי ההכרזות, הדבר מקשה על הפיענוח הסוציולוגי שלהן. אך מסקירה שטחית שלי של כמה מאות מהן ומתוך מחקרה של מיכל אפרת מתשנ"ו, העוסק באפיונים לשוניים-טקסטואליים של המודעות ושל תכונותיהן הסמנטיות, נראה שהמגמה שנמצאה במחקרה של מיבר (ב-1982) התחזקה, ואפשר שנספח כאן עוד כמה מאפיינים המשקפים גם הם את רוח הזמן. המאפיין החדש הבולט ביותר הוא העובדה שמודעות רבות מכוונות היום לא לנישואים אלא לקשר חד-פעמי, לרוב קשר מיני מזדמן - תופעה שכלל לא היתה קיימת עד שנות השמונים. למעשה, שוק ההכרזות הפך בשנים האחרונות - למגינת לבם של פנויים ופנויות רבים - ל'שוק בשר' שבו אפשר ליפול לא אחת בפח של מי שמחפש מין במסווה של אהבה. שתי המטרות הנוגדות - מין מזדמן לעומת קשר אהבה יציב - יצרו מערכת שלמה של קודים מוסכמים שבהם מועבר המסר במדורי ההכרזות. לעתים הקודים הללו גלויים ומפורשים כגון 'למטרת נישואים', 'לבניית קן', או 'קשר לחיים', ולעתים מפורשים פחות וחבוים יותר, כגון 'רציני', 'קשר רציני', 'מטרה רצינית'. ציון מצב משפחתי (חוק, גרוש, פנוי אלמן) וגיל, או שימוש בערך 'צעיר' עשויים ללמד על כוונת נישואים. לעומת זאת, שימוש במילים בעלות קונטציות סקסואליות כגון 'דיד אמיד וקבע', 'לא מחייב', 'שפנפנה', 'שובב', 'תמך', או 'מדליקה וטובה' מאפיין מודעות שכוונות מוענייהן אינן נישואים. מושג המופיע שוב ושוב במדורי ההכרזות למטרות רציניות הוא המושג 'איכותי' והוא נועד ככל הנראה לאותת לצרכנים (בדרך כלל משרד ההכרזות המפרסם את המודעה) שמדובר ב'סחורה שווה' ולא באנשים אפורים שפיתחו עם השנים מה שאפשר לכנות 'קריירה של חוקות'.

למעשה, גם העיתונים עמדו על המטרות המגוונות של ההכרזות ומשנות התשעים ואילך החלו למיין את מדורי ההכרזות לתת-מדורים המציעים היכרות רצינית ולחילופין לכאלה שבהם מוצעת היכרות לא מחייבת. במדריך השבועי 'פנאי פלוס', שיצא לאור לראשונה בראשית שנות התשעים, ההבחנה דקה עוד יותר ומדור ההכרזות מחולק לקטגוריות 'בן זוג', 'בת זוג', 'קשר', 'חסים', 'בנות האוהבות בנות', 'בנים האוהבים בנים', 'ליווי ואירוח למבוגרים בלבד', 'שיחות טלפוניות למבוגרים בלבד' ו'קשר אחר'. חשוב להדגיש כי במדורים המיועדים לקשר מיני, הרוב המכריע של המפרסמים הם גברים שמציעים כסף תמורת מין והמילים 'דיסקרט' ו'אינטימי' נפוצות בהם. חלקם מצהירים על כוונותיהם במפורש וחלקם משאירים את כוונתם מעורפלת. האתגן הכספי מוסווה במקרים רבים כ'תמיכה נדיבה' או כ'הכנסה קבועה'.

מאפיין אחר במודעות ההכרזות שהתפרסמו בעיתון (היום חבן מתפרסמות באינטרנט) הוא חשיבותו של חוש ההומור. רבים מציגים אותו כתכונה רצויה, אולי משום שההומור נעשה בשנים האחרונות סימן ל'קוליות'. בכלל, נראה שלפנויים ופנויות בימים (כאמור, המושג 'פנוי' חדש יחסית ונועד ככל הנראה למתן את הסטיגמה של הבדידות), ובעצם לרוב האנשים, חשובה מאוד התדמית. תדמית טובה במערכת המושגים של היום פירושה שמחת חיים ('לקחת את החיים בסבבה'), פתיחות (לא להיות 'כבד' או שמרן) ושינויות (היכולת להגיד משהו מצחיק וחכם על החיים). גם כישור השיח מתגלים במודעות כמשאב חברתי פופולרי ('אחד שכיף לדבר איתו', 'מחכה לשיחות בכיף'). רוב הגברים והנשים אינם מסתפקים היום במוטע כאשר מדובר בקשר עם בן/בת זוג, אלא מחפשים קשר אינטימי עמוק שבו בני הזוג אינם רק 'בעל ואישה', אלא גם חברים ושותפים, הנהנים להחליף חוויות ורשמים ביניהם ולנתח באוזני בן/בת זוגם את עצמם ואת הסביבה. הדגמה - עוצבה ומצחיקה כאחד - לציפיות הללו ולחוסר ההסתפקות במוטע, שלעתים משאיר אותך חסר כול, אפשר למצוא במודעה שהתפרסמה באחד המקומות הצפוניים: 'בחורה מחפשת קשר רציני, חצה לאהוב ולהיות נאהבת לחיות עם מישהו, סולידי, אמיתי, ישר, הגון, אינטליגנטי עם חוש הומור וכל הדברים הטובים וכמובן שתהיה כימיה. לרציניים'.

הלחץ למצוא את 'נסיך/כת החלומות' נעשה היום כה חזק, עד שהוא מתחיל להציק לאנשים צעירים כבר בשלב מוקדם מאוד בחייהם - הרבה לפני גיל הנישואים. המחשה לכך אפשר למצוא בשיח הער המתנהל בפורומים ובצ'טים של אתרי האינטרנט בעברית בנושא הזוגיות. צעירים, ובעיקר צעירות, מספרים בהם בכנות נגעת ללב על חוויות של התחלות, נטישות, בגידות, בדידות, התלבטויות שהתנסו בהן, ושורה ארוכה של גולשים מחווים את דעתם על כך ומציעים להם בנדיבות מה לעשות וכיצד להגיב. (מידע נרחב בנושא זה ראו בערך "הכרזות באינטרנט במגזר החילוני הוותיק" במדריך זה).

את בולמוס הזוגיות החדש החלו לנצל בשנים האחרונות כלי התקשורת לצרכים ביזוריים. ב-1994 עלתה לשידור פינת ההכרזות של גלי צה"ל בעלת השם המשונה 'התזויגוריום'. הפינה נולדה ב-1992 במסגרת תוכניתם של אברי גלעד וארז טל 'העולם שמח', וגלעד הביא אותה ביוני 1994 כנדחיה לתוכנית הפופולרית 'נכון לעכשיו' שאותה הגיש יחד עם קובי מידן (היא שודרה שם מדי יום רביעי בשעה השלישית של 'נכון לעכשיו'). התוכנית התנהלה כריאיון אולפן בין גלעד לבין מושא ההכרזות, וכללה גם פינת מעקב, שבה חיימו זוגות שהכירו בתוכנית. בריאיון עיתונאי שנערך ב-1995 טען אברי גלעד בצדק ש'התזויגוריום' אינה תוכנית שידוכים אלא תוכנית ביזור. הוא גם מסר באותו ריאיון כמה פרטים פיקטיביים על התוכנית: (א) בתוך שנה (עד מועד הריאיון) הצליחה התוכנית להביא לחופה כשבעה זוגות; (ב) אל התוכנית פנו בחורים ובחורות שחיפשו סוגים שונים של קשרים: החל בסטוצים וכלה בקשר נישואים יציב; (ג) ממוצע השיחות שקיבלו הנשים שהופיעו בתוכנית היה 200 ושל גברים 100. שיא

הפניות שייך לבחורה שטילפנה ואמרה שהיא יפה, חתיכה ומחפשת סטוצים, וכמה שיותר - תא הטלמסר שלה הוצף בכ-4000 הודעות.

הצלחתה של התוכנית עוררה את תיאבונם של המפיקים בטלוויזיה. הסמונית הראשונה היתה תוכניתה של רבקה מיכאלי 'בליינד דייט', שעלתה לשידור בערוץ השני ב-1995. התוכנית התבססה על תוכנית אנגלית במתכונת כמעט זהה ושודרה בישראל ארבע עונות ברציפות. בקיץ 2000 היא שבה לשדר במתכונת חדשה לצעירים. כמו התוכנית האנגלית, גם 'בליינד דייט' קצרה הצלחה בתחום הרייטינג וכישלון בתחום הזיווגים. באחת עשרה שנות שידורה באנגליה היא הצליחה לחתן רק חמישה זוגות. בארבע שנות שידורה הצליחה התוכנית הישראלית לחתן זוג אחד בלבד. הסיבה אינה רק הבדלים בגודל האוכלוסייה אלא מן הסתם העובדה שחלק גדול מהמשתתפים בתוכנית הגיעו אליה לאו דווקא בשל התקווה להכיר בן/בת זוג לנישואים אלא כדי לזכות בחשיפה תקשורתית. ההצלחה של 'בליינד דייט' הגבירה את 'מיצי הרייטינג' של הז'אנר הזה, ובשנת 2000 שודרו בערוצי הטלוויזיה השונים בארץ לא פחות מארבע תוכניות שעסקו בזיווג צעירים וצעירות: 'שישי חי', 'סטוך', 'מהקליפיה באהבה' ו'יצאת חירום'. כעבור שנתיים נוספה, תחילה בערוץ 'בפ' ואחר כך בערוץ השני התוכנית 'דאבל דייט' בהנחיית דנה מוזן וחוּעו לוי שבמרכזה שלל בדיחות, צחוקים ו'דאחקות' בנושא פגישות עיוורת.

מסיבת החתונה כהפקה גרנדיוזית

מגמת הריטואליזם של האהבה הזוגית ניכרת גם בתחום טקסי החיזור והגישושים וכמובן גם בטקסי הנישואים. מידע נרחב בנושא זה ראו **במאמר 'נישואין וחתונה בחברה החילונית בישראל'.**

החיים כטלנובלה

עד מחצית שנות השמונים פיגרה ישראל במעט אחרי פולחן האהבה המערבי, אך מאז ועד היום סגרה את הפער במהירות. עם התפתחות תרבות הצריכה, המבוססת בין השאר על קיטש וסנטימנטליות, ועם התרחבות כלי התקשורת בישראל והבשלתו של דור חדש שנחשף מגיל צעיר להשפעה אמריקנית, נהפכה האהבה הזוגית בישראל לפולחן של ממש. רבים ממוצרי תעשיית הבידור והאמנות סובבים היום סביב האהבה בין גבר לאישה ובאמצעותם מתורגלים הישראלים, כמו בני עמים אחרים, לחשוב במונחים של זוגיות ולצרוך מוצרים בעלי הקשר רומנטי. המילה 'אהבה' נעשתה זה כבר למעין מנטרה רומנטית והחיזור לטקס חילוני קסום. בכלל, דומה כי האידיאל המונותאיסטי של אהבת האל והאידיאל הפטרויטי של אהבת המולדת הוחלפו - לפחות מבחינה סמלית ומיתולוגית - באהבה אינטימית, מעט נרקיסיסטית, לבן/בת הזוג, הנתפסת כמפתח לאושר שמימי ולגאולה חילונית. המחשה לכך ניתן למצוא באחד ממדריכי הזוגיות שיצאו לאור בישראל בשנים האחרונות. המחבר, אמנון בירב, כותב בפתח המדריך:

אם יש החלטה שאפשר להגיד עליה שהיא גורלית לעתידנו ולחיינו בכלל, הרי בחירת בת זוג או בן זוג מתאים - זו הכרעה שעשויה לקבוע אותם, לטוב ולרע. הצלחה בבחירת בן זוג יכולה להבטיח לנו אהבה טהורה, חיים יפים, זוגיות טובה, חיי מין מספקים, ידידות אמיתית וחי משפחה מלאי תוכן. ובאותה מידה ממש, כישלון בבחירת בן זוג עלולה להרוס את חיינו. ואם נישואין בלתי מוצלחים אינם מסתיימים בשלב מוקדם שלהם, הרי הכישלון המתמשך עלול לאמלל את שני בני הזוג לאורך שנים רבות.

כמו בתחומים ערכיים אחרים, גם כאן, התקשורת מובילה את הגל הרומנטי. העיסוק ברומנטיקה ובספיה נע בהתמדה ממדורי הרכילות שבשולי העיתון למרכז החדשות והמוספים. הולך וגדל מספרם של הכתבות, הטורים והמוספים המוקדשים היום לנושא 'מערכת היחסים', ובתוכם נשפכים מפלי מילים ורעיונות ממוחזרים, שמפיצים יועצי משפחה, פסיכולוגים, סוציולוגים, סקסולוגים ועיתונאים על טכניקות, בעיות וחוויות בתחום הרומנטי. שכיחות ופופולריות במיוחד בשנים האחרונות הן כתבות ה'פוצי מוצי' - הכתבות שבהן הסלבריטאים מספרים על חיי האהבה הנפלאים שלהם. להלן דוגמא מכתבה על 'הזוגיות הנפלאה' של הזמר חיים צינביץ והשחקנית ומנחת הטלוויזיה מוח אביזנשטיין:

הם הכירו במסיבה ובמשך שנה רק החליפו מבטים לוחטים, עד שלילה אחד צינו קיבל אומץ והתקשר. [...] הכתבת: 'הזוגיות שלכם היא לצמיתות?' חיים: 'אנחנו חושבים על זה. הרבה אסטרולוגים אמרו לנו שהכוכבים שלנו מנבאים שנחיה יחדיו לצמיתות.' [...] מורן: 'אנחנו עדיין בשלב של למידה, של האחד את השני ושל הזוגיות שלנו, כי אנחנו לא זוג שמתפטר מהר על כל דבר. צריך ללמוד לעשות טוב אחד לשני.' [...] מורן: 'אני עושה לו המון, מביגוד והנעלה ועד להפתעות אישיות. מה שהוא רואה, למחרת אני קונה ומביאה לו.' מורן: [...] אנחנו כל הזמן אוהבים להפתיע אחד את השני. זוגיות זו עבודה של 24 שעות ביממה. אסור לתת לשגרה להשתלט על החיים.'

שטיפת המוח בתחום המחויבות לאהבה הרומנטית מתחילה היום מגיל צעיר מאוד, ומגיעה בעיקר מהטלוויזיה שאליה מחוברים כמו אל אינפוזיה מרבית הילדים ובני הנער בישראל. חב הסרטים והסדרות ששודרו בטלוויזיה בשנים האחרונות עסקו בנושא הזוגיות. גם שעשועוני הטלוויזיה הפופולריים מקצים למשחקי הזוגיות מקום מרכזי. למשל התוכנית של יוסי סיאס בערוץ 3, שעלתה לשידור במרס 1997. בתוכנית ישבו זוגות ויחידים - מקצתם ידוענים מתחום הבידור, העסקים והפוליטיקה - מול מי שנחשב ל"מלך הווידויים" בארץ וסיפר ללא בושה או מבוכה פרטים אינטימיים בחייהם. הרייטינג של התוכנית היה מרשים (צפייה ממוצעת של 6-7 אחוזים) וסיאס ביסס את מעמדו כאחד מ'שאמאני' הרומנטיקה בישראל. דוגמה אחרת היא משחק הזוגות 'לי לה לו' שהחל להיות משודר בשנת 2000 בערוץ 3. במשחק זה, שנערך בניצוחו של הקומיקאי שלום אסיאג, מתבקש כל אחד משלושת הזוגות הנשואים שהתמודדו בתחרות לנחש את תשובותיו של בן/בת הזוג על שאלות העוסקות בהעדפת בן/בת הזוג בתחומים שונים (אוכל, סקס, בילוי ועוד). המשחק הוא היתולי אך הרמז הערכי בורח: חשוב להכיר היטב את צרכי ורגישויותיו של בן/בת הזוג.

השפעה מעצבת רבה במיוחד נודעת לאופרות הסבן ולטלנבלות המיובאות והמקומיות, המרתקות אליהן מאות אלפי צעירים מגיל בית ספר יסודי. 'בורלי' הילס 90210, סדרת הטלוויזיה שפסל בעבר הערוץ הראשון משום שאיננה חינוכית דייה, נחשבה בסוף שנות התשעים לתוכנית הנצפית ביותר בערוץ הילדים ולאחת מ'פצצות הרייטינג' בטלוויזיה בכלל (כ-20% צפייה). הסדרה, המתמקדת ביחסים בין בני לבנות צעירים, שודרה שבע עונות רצופות (החל ב-1990). זו היתה אחת התוכניות הבודדות בטלוויזיה בישראל שמעט בעת ובעונה אחת עם השידור שלה בארצות הברית. בשנת 1993 הזמין ערוץ הילדים את כוכבי הסדרה לישראל, הם הופיעו בסינרמה ושרו עם כוכבי להקת 'צעירי תל-אביב' את 'We are the World'. גם סדרות המקור הישראליות לבני הנעורים ולצעירים - 'חלומות נעורים', 'פלורנטין', 'עשרים פלוס', 'הפוך' - התמקדו במערכת היחסים הזוגית וזכו לרייטינג גבוה.

הדור הצעיר החילוני מושפע מאוד מפולחן האהבה שמוטח אליו מכל עבר, לא רק משום שהוא חשוף יותר מכל שכבה אחרת לכלי התקשורת, אלא גם משום שצעירים פתוחים יותר לקליטת מסרים חדשים ושואפים להצטיין במה שנחשב חדשני ואופנתי, ומשום שזוגיות היא נושא המעסיק את בני התשורת ללא קשר לזמן ומקום. ככל הידוע לי, טרם נערך בארץ מחקר שיטתי שמעיד לעמוד על השפעתה של 'שטיפת המוח הוורודה' על ילדים קטנים. אולם משיחות שקיימתי עם מחנכים והורים נוכחתי לדעת שמשחקי האהבה, כדוגמת 'אמת או חובה', שהיו מקובלים לפני עשור מגיל הבר-מצוה ואילך, מקובלים היום כבר בכיתות ג'. גם השיחה על 'הוא והיא' מעסיקה היום ילדים כבר מגיל 6 ומהווה מוקד שיח בבית הספר ומחוץ לו. ב-1999 הראתה לי בתי שירה, אז בת 10, עיתון כיתתי שהוציאה חברתה (כיתה ה'). העיתון נקרא 'אהבתון' ובדף 'המבוא' כתבה העורכת (והכותבת היחידה, היא חברתה של בתי):

שלום חובבי אהבה! אני, כתבת העיתון [...], גאה לחנוך את העיתון החדש 'אהבתון'. ירחון 'אהבתון' שנשלח אליכם בכל חודש לא לשווא אלא להעביר לכם כמו קורס לשכנוע מקובלות ושידוך של כל ילד ב-ה' מיכל (שמנוי לעיתון או לא). מגזין זה נועד לגבש את ה' מיכל, ולעזור לקוראיו להיות ממש פסיכולוג 'אהבתון'. שלכם באהבה, [...].

תוכנית הטלוויזיה של דן תוך 'מפתח הלב', שעלתה לשידור בשנת 2000, ובה שוחחו בני ובנות בני 11-13 זה עם זה ועם המנחה באולפן על סוגיות שונות בחיי האהבה שלהם, היא ביטוי מעניין ואולי מעציב ופתטי לתופעה זו. לכן לא ייפלא שבמדריך למתבגרות שיצא בשנת 2000 מופיע פרק שלם בנושא 'ההתאהבויות' ובו המלצות על 'טכניקות של התחלה שכדאי ללמוד, לבחון ומביניהן לאמץ את המוצלחות ביותר עבורך':

כמו בכל דבר בחיים, גם להתחלות לא מזיק חוש הומור, שמקל על המתיחות ומשמש הוכחה נוספת עד כמה את שנונה, חכמה ומצחיקה, ובקיצור, מישהי ששווה בשבילה לחצות אוקיינוסים, או לפחות להשאיר לה שלוש הודעות ביום. אבל היזהרי, כי לרוב האנשים קל יותר להיות ציניים מאשר מצחיקים באמת, והרבה סטנד-אפאיסטיטיות חובבות נשארו לבד בגלל שחשבו שהדרך ללב של הגבר המקסים עם הישבן המושלם היא לרדת עליו רצח. אבל השיטה הכי כפית להתחיל עם אנשים היא הפלרטוט, עשיית עיניים על משמעויותיה הרחבות ביותר. לפלרטוט יכולה רק מי שבאותו רגע נושאת בלבה את הביטחון בהיותה היצור הנפלא ביותר על האדמה הזאת, והיא מוכנה להציע כל סניימטר מעצמה לנבחר מכולם. אבל היא לא אומרת לו את זה מפורשות, כמובן, כי פלא שמיני שכזה לא מגישים בפשטות, חשוף ועירום. אז עושים קצת עיניים, שבניגוד למה שקורה בקומדיות, אין הכוונה בכך לעפעופים מוגזמים בריסים משוחים ביותר מדי מסקרה, אלא דווקא - וזו טכניקה גברית למדי, אבל שווה לנו לאמץ אותה - נעיצת מבט ארוך, מתמיד, שקט, שלא מבקש דבר פרט להסתכל. ואוטומטית, מי שמסתכלים עליו חמש דקות ברצף, מחזיר מבטים.

הדור הצעיר, בסיוע התקשורת ואנשי עסקים ממולחים, אף החל באחרונה לייבא פולחני אהבה גלובליים ולמסד אותם בתרבות הישראלית. למשל, ט"ו באב, חג האהבה שנחגג בעבר בצנעה בעיקר בהתיישבות העובדת ובתנועות הנוער ולא עורר כל עניין ציבורי, לובש בשנים האחרונות בארץ צביון של חג ופסטיבל המוני, בעיקר בקרב צעירים, וסופג מאפיינים מ'יום ולנטיין' (Valentine Day Saint) - חג האהבה הנוצרי (שגם הוא נוסף לאחרונה למועדי השנה בארץ ונחגג ב-14 בפברואר). פסטיבלי החוק השונים, המתקיימים ברובם באביב ובקיץ, מהווים גם הם סוג של פסטיבל אהבה, והם מושכים אליהם מדי שנה עשרות אלפי חוגגים צעירים. לשני ימי הפסטיבל בצמח, שהתקיים בתחילת אוגוסט 1996 (שכלל גם מופעי חקנוחל של מיטב האמנים) הגיעו כ-40 אלף בני נוער, מקצתם בני 14-15. אביב גפן פתח את ההופעה בשר שכלל את המילים 'על הכינרת בזריחה, מאוהבים בשק שינה'. הרב הראשי לישראל, ישראל לאו, הזדעזע מהתופעה והביע התנגדות לחג החדש שאיננו כלול במנין חגי ישראל. לכתב 'ידיעות אחרונות' אמר: 'אין חג אהבה. אהבה צריכה להיות כל הזמן וכל השנה. החג הוא חיקוי של חגים מהעולם הגדול וכל מטרתו היא מסחרית. הנוער נגרר אחרי המסחר וחוגג ריקנות בצמח או בערד'. זה כמובן לא עזר, ומאז כמעט מדי שנה ממשיכה המסורת הזאת ומושכת אליה אלפי בני נוער.

ביטוי טקסי נוסף שהחל להתמסד בשנים האחרונות הוא 'מצעד האהבה', מסורת שנולדה לפני שנים מספר באירופה כדי להביע שלום, אהבה ופיוס. המצעד הראשון התקיים בתל אביב ב-1997 ומאז עולה מספר המשתתפים בכל שנה. אפילו גל הפיגועים לא הרתיע את 250 אלף החוגגים שהשתתפו במצעדים שהתקיימו בשנים 2000 ו-2001. 'ידיעות אחרונות' הקצה מקום נרחב במוסף המרכזי של העיתון לסיקור האירוע:

עבור מרבית הקהל, שהגיע למצעד מהפרברים ומהצפון, היה מצעד האהבה יותר ממסיבת רחוב המונית. ערב רב ושמש של בחורות עם חולצות בטן זעירות ופירסינגים ובחורים בבגדי מועדונים ותסרוקות עשויות בקפידה, הגיע במיוחד למצעד מכל הארץ, נכון להתפייס, לאהוב, להתז קונפטי ולהשפירץ באקדחי מים לכל עבר.

אהבה זוגית במקום אהבת מולדת

לכאורה אין סתירה בין זוגיות טובה לפטריטיזם. בפועל, שני האתוסים נמצאים בחיכוך, שכן הם יוצרים מוכוונות הישגית שונה. אתוס הזוגיות מדרב את האדם להתמקד במערכת היחסים עם בן הזוג ולממש את עצמו בתא המשפחתי. ואילו הפטריטיזם מדרב את האדם להתמסר לאהבת המולדת ולממש את עצמו בעיקר במסגרת השירות לאומה. העדיפות הערכית שניתנה בעבר לשירות הלאומי איפשרה לבעלי משרות לאומיות

חיוניות (קציני צבא, אנשי ביטחון, שליחים בחו"ל וכיוצא באלה) לוותר על שהות במחיצת בנות זוגם ולהתמסר עד תום לתפקידם הלאומי. כתוצאה מעליית ערך הזוגיות מופעלים היום גם על נושאי משרות אלו לחצים סמויים וגלויים להשקיע פחות ב'מולדת' ויותר בבנות הזוג. לפיכך היתה משום הסמליות בידיעה שהופיעה ב'ידיעות אחרונות' ב-23 באוגוסט 2000:

הרמטכ"ל שאול מופז מבקש מכל מפקד בקבע 'לצאת יותר הביתה' ולפגוש את המשפחה שלו 'לפחות פעם בשבוע'. רב אלוף מופז אמר את הדברים לאחר שבשבועות האחרונים הוא ערך סידרה של מפגשים עם נשות אנשי קבע, שהתלוננו בפניו כי 'הבעלים שלנו נושאים לצה"ל ולא לנו'. [...] מופז ביקש מהמפקדים לעשות כל מאמץ לצאת הביתה ו'איים' כי אם לא יעשו זאת, 'נוציא הנחיה מטכ"לית שהחופשה תתבצע בפקודה'. [...] בימים האחרונים קיבל מופז שורה של החלטות שנועדו להקל את הלחץ מעל המפקדים ביחידות השדה. בין היתר יגביר צה"ל את הסיוע שניתן לבני המשפחות לבקר את אותם מפקדים שנשארו ביחידותיהם לתורות שבת, בכל רחבי הארץ. כמו כן סוכם במטכ"ל, כי מפקדים לא יבצעו רצף ארוך של תפקידי שדה רחוק מהבית. אחרי כל תפקיד בשדה יישלחו המפקדים לתפקיד מטה 'נוח' או ללימודים.

מודל הזוגיות החדשה תרם אפוא לשינוי התפיסה החברתית הציונית הבסיסית - 'החברה במרכז', 'התנועה במרכז', או 'האומה במרכז' - לתפיסה חדשה הגורסת ש'היחיד במרכז'. עדות סמלית למטמורפוזת זו אפשר למצוא במצעד האהבה השנתי, מעין מסיבת ריקודים ענקית, המתקיים בתל אביב מ-1998 כחיקוי למצעדי האהבה במטרופולינים בעולם הגדול, כמו ברלין ואמסטרדם. סוף השבוע שבו מתקיים מצעד האהבה (במחצית אוקטובר) מוכרז כ'סוף שבוע של אהבה' והמועדונים בישראל מקיימים בו מסיבות מיוחדות.

הנה כי כן, במקום המצעדים והצעדות שאיפיינו את המסורת הציונית ונעודו להפגין אהבת מולדת, צומחת מסורת אלטרנטיבית המתעניינת באהבה חומנטית אגוצנטרית. 'המצעד הוא אנטייתזה לצעדת ירושלים', אמר 'ידיעות אחרונות' אילן חונאל, בעל חברה לשיחתי מוזיקה ואחד ממארגני מצעד האהבה ב-1999, שהשתתפו בו, על פי דיווחי העיתונות, כ-150 אלף צועדים. והוסיף: 'זאת צעדה שמסמלת את תל אביב כעיר החופש, עיר קוסמופוליטית, שמחוברת און לין למה שקורה בכל רגע בעולם. המסר שלם הוא פאן, חופש ואהבה'.

אתוס הזוגיות משנה את התרבות הציונית גם משום שהוא יוצר שיח מסוג חדש. שפת הציונות היתה שפת הפתוס, שפת 'הדברים הגדולים'. לכן החינוך לדבר על הפכים הקטנים של החיים, ובכלל זה על ליקויים במערכת היחסים הזוגית, הוא אנטי-מיתולוגי.

[לדף המאמר באתר <<](#)